

KOÜ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

20

2010 / 2
ISSN 1302 - 6658

- Arif Bilgin ve Fatih Bozkurt • Bir Malî Gelir Kaynağı Olarak Vârissiz Ölenlerin Terekeleri Ve Beytül-mâl Mukataaları (1-31)
- Özlem Durgun ve Demet Çak • Yoksul Kent Nüfusunun İstihdam Yapısı ve Geçinme Biçimleri: İstanbul Örneği (32-55)
- Şenol Haciefendioğlu • Sosyal Paylaşım Sitelerinde Üye Bağlılığı Üzerine Bir Araştırma (56-71)
- Rıdvan Karacan • Faiz, Döviz Kuru İlişkisinin Makroekonomik Performansa Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme (72-92)
- Arzu Deveci Topal ve Ayşe Alkan • Mayer'in Bilimsel ve Matematiksel Mesaj Tasarım İlkelerine Göre Tasarlanmış Öğrenme Ortamının Öğrenci Başarısı Üzerine Etkisi (93-106)
- Burçak Müge Vural, Şevket Alper Koç ve Koray Vural • Belirsizliğin Özel Tüketim Harcamaları Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği (107-126)
- Veysel Yılmaz, Cengiz Aktaş ve Ceren Yağızır • Effect of Environmental Sensitivity and Attitude in Ecological Food Purchasing Behavior (127-140)

Yazarlara Duyuru (141-144)

Bir Malî Gelir Kaynağı Olarak Vârissiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytümâl Mukataaları*

Arif Bilgin*

Fatih Bozkurt**

Özet: Osmanlı Devleti'nde Beytümâl-ı Âmme ve Hassa şeklinde isimlendirilen mukataalar, vârisiz ölen kimselerin mallarına el koymak ve elde edilen geliri devlet hazinesine veya merkezden yönlendirilen herhangi bir harcama alanına aktarmak için kurulmuştu. Mukataa görevlileri, vârisiz ölenleri tespit edip terekelerine el koyar, malin sayımını yapar ve satışa çıkarırdı. Mukataalarda bu işleri yapacak görevliler çalıştırılmaktaydı. Mevcut literatürde vârisli ölenlerin terekelerinin mirasçılar arasında taksimine dair detaylı bilgiler bulunmasına karşın vârisi olmadan ölenlerin nasıl tespit edildiği, bunların mukataa yöneticilerine kim tarafından bildirildiği, mallarına el konulması, sayımı ve satışı süreçlerinin nasıl işlediğine dair neredeyse hiçbir ayrıntı yoktur. Bu araştırmada Bursa, İstanbul, Manisa ve Tekirdağ'a ait kayıtlar kullanılarak söz konusu süreçlerin işleyişine dair bulgular değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tereke, miras, beytümâl, mukataa, varissiz ölümler, muhallefat.

Giriş

Geçmişten günümüze miras ve onun etrafında yaşananlar, toplumsal bir olgu olarak önemini korumuştur¹. Yakın gelecekte, nüfus yapısındaki değişmelere bağlı olarak vârisiz ölümlerin, genel manada mirastan daha önemli bir konu olarak kendini gös-

* Bu makale, 8 Eylül 2007'de Marmara Üniversitesi'nde gerçekleştirilen Birinci İktisat Tarihi Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Doç. Dr. Arif Bilgin, Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyesidir.

** Fatih Bozkurt Sakarya Üniversitesi SBE doktora öğrencisidir.

¹ Bu toplumsal olgunun yansımalarını roman ve hikâyelerde görmek mümkündür. Miras için yapılan aile içi kavgalar, cinayet dahil işlenen suçlar, gerçek vârisleri devre dışı bırakarak mirasa konma başta olmak üzere çevrilen türlü entrikalar, mirasla gelen zenginlikten dolayı kendini gösteren tüketim çılgınlığı ve onun yol açtığı sefalet, vasiyyetnamede yer bulabilmeyi amaçlayan sahte ilişkiler vb. durumlar, Türk ve Dünya edebiyatında yer bulan önemli temalar olagelmıştır. Doğrudan mirası konu alan Türk ve yabancı edebiyat metinlerinden bazıları şunlardır: Rezaizâde Mahmud Ekrem, *Araba Sevdası*, Mahmut Şevket Esendal, *Miras*, Kemal Tahir, *Esir Şehrin İrsanları*, Ayşe Kulin, *Gece Sesleri*, Ömer Seyfettin, *Miras*, Heinz G. Kinsalick, *Acımasız Miras*, Agatha Christie, *Şeytan Dönemeci*. Aynı yazar, *Ölüden Mektup Var*, Fyodor Dostoyevski, *Kumarbaz*.

2 Arif Bilgin ve Fatih Bozkurt

tereceğini tahmin edebiliriz. Çünkü Batı Avrupa ülkeleri başta olmak üzere çoğu dünya ülkesinde doğum oranları düşmektedir². Dünyanın birçok ülkesi nüfusun stabil olmasını sağlayacak doğurganlık oranlarına sahip değildir³.

Doğum veya doğurganlık oranlarındaki düşüşün nüfusun yaşlanmasına sebep olması ve ekonomik büyümeye ket vurması gibi etkileri mevcuttur. Sözü edilen düşüş, aynı zamanda ailelerdeki çocuk sayısının gittikçe azalması, çocuksuz aile gerçeğinin ortaya çıkması ve insanların hiçbir yakını olmadan ölmesi gibi sonuçları da beraberinde getirmektedir. Özellikle Batı Avrupa'da iyice kendini hissettirmeye başlayan akrabasız hayat tarzı, vârisiz ölümlerin sayıca artması gerçeğini dayatmaktadır. Günümüzde birçok Avrupa ülkesinde vârisiz ölümlerden dolayı on binlerce şirketin devlete kaldığı ve bu nedenle kapandığı bilinmektedir. Olumsuz sosyolojik ve ekonomik sonuçları olan nüfus yapılarındaki değişmelerin devam edeceği ve özellikle vârisiz ölümlerin önümüzdeki on yıllarda dünyadaki en önemli toplumsal sorunlardan biri haline geleceği açıktır.

Bu incelemenin amacı, konuyla ilgili geleceğe dair projeksiyonlar sunmak değildir. Araştırma, gelecekte önemli sosyo-ekonomik sonuçlar doğuracağı anlaşılan vârisiz ölümler sonucunda ortaya çıkan mirasın, Osmanlı Devleti'nde nasıl ele alındığını yansıtmayı hedeflemektedir.

Osmanlıların meseleye İslâm hukukundan⁴ yararlanarak oluşturdukları kurallar ve bu kurallara uygun olarak çıkan kanunlarla yaklaştıkları şüphesizdir. Fakat Osmanlıların sözü edilen temel kurallar dışında, sözgelimi devlete kalan terekeleri kabzetme biçimi itibariyle özgün bir mekanizma kurdukları belirtilmelidir. Çalışmada İslâm miras hukuku kuralları ve ilgili Osmanlı kanunları gözardı edilmeden bu mekanizmayı da içeren uygulamaya dair örnekler incelenecektir.

Osmanlı Devleti'nde ölenlerin terekeleri, vârisiz olup olmamaları durumuna göre iki grupta ele alınabilir. Mirasçısı olan ölümlerin malları; bir vârisin başvurusu, ölünün devlete borcunun olması veya mirasçıların küçük olması halinde kassâmlar

² Almanya, Avrupa'da en düşük doğum oranına sahip ülkedir. Federal İstatistik Bürosu'nun 2004 verilerine göre, Almanya'da bir önceki yılda 686.000 doğum yaşanmıştır. Bu rakam, 1960'ların başındaki doğum rakamlarının yarısına tekabül etmektedir. 2003'te ülkede meydana gelen ölümlerin sayısı ise 880.000'dir (BBC Haberi, 15 Ağustos 2006).

³ Bir ülke nüfusunun durağan (stabil) olması için doğurganlık oranının en az 2.0 olması gerekmektedir. Japonya, Almanya, Hollanda gibi ülkeler doğurganlık oranı oldukça düşük olan ülkelerdir. Söz gelimi Japonya'da toplam doğurganlık oranı 2006'da 1,4 olarak tahmin edilmiştir. Türkiye, 2,2'lik doğurganlık oranıyla (2003 verileri) henüz tehlike sınırına girmemiş ülkeler arasında yer almaktadır. Detaylı bilgi için bkz.(Hartman, 2004; Japonya Cabinet Office raporu, 2005; Redenbaugh ve Davis, 2002).

⁴ İslâm hukukunun mirâsla ilgili bölümüne ferâiz denilmektedir. Mirâsin İslâm'da ele alınışı hakkında şu iki esere bkz. (Berki, 1985; Karaman, 1986).

tarafından taksim edilirdi⁵. Sözü edilen durumlar dışında, taksimât vârisler tarafından yapılır, mesele mahkemeye intikal etmezdi.

Osmanlılarda *beledî* ve *askerî* olmak üzere iki çeşit kassâm bulunmaktaydı. Askerî kassâmlar, *askerî* olarak tanımlanan mansıb, cihet ve berât sahibi bütün görevlilerin, beledî kassâm ise bunlar dışındaki sivil (beledî) insanların terekelerine bakardı. Yayımlanan tereke listelerinin büyük kısmı, bu iki görevli tarafından tutulan kayıtlardan oluşmuştur⁶.

Mirasçısı olmadan veya mirasın tamamını hak edecek nitelikte ve sayıda vâris olmadan ölenlerin terekeleri ise, sahihsiz mal addedildiği için devlete kalırdı⁷. Ölü, askerî kesimden ise malları *hassa beytül-mâl eminleri*, sivil ise *âmme beytül-mâl eminleri* tarafından kabzedilirdi. Ancak şurası belirtilmelidir ki, sivil kesimden olanların terekelerinin değeri 10.000 akçe⁸ ve üzerinde ise, bunlara da *hassa beytül-mâl eminleri* bakardı⁸. Âmme beytül-mâl eminlerinin sadece küçük meblağlı terekelere müdahil olabilmeleri dolayısıyla onların yönettiği mukataalara *hurde beytül-mâl mukataası* da deniliyordu (MAD, 2775: 313, 807; MAD, 7534: 653; KK, 67: 19).

Bu araştırmanın konusu; sözü edilen vârisiz terekeler ile bunları belirleyip kabzedenden ve satışını yaparak gerekli masrafları gördükten sonra kalan meblağı devlet hazinesine veya belirlenen herhangi bir harcama alanına yönlendiren beytül-mâl mukataalarıdır.

Araştırmada, zaman zaman öncesine ve sonrasına atıflar yer almakla birlikte esasen 17. ve 18. yüzyıllarda yoğunlaşmıştır. Kullanılan temel kaynaklar; şeriye sicilleri, mâliye ahkâm defterleri ve mukataa defterleridir. Çalışmaya temel olan kazalar ise İstanbul, Üsküdar, Bursa ve Tekirdağ (Rodoscuk)'dır. Bununla birlikte Manisa ve Konya gibi kazalara ait uygulamalardan da yararlanılmıştır.

⁵ Kassâmların müdahil olduğu terekeler için bkz. (Öztürk, 1995 ve 2000).

⁶ Terekelerle ilgili, bu makalede referans gösterilen araştırmaların dışında yayımlanmış bazı çalışmalar şunlardır: (Barkan, 1966; Özdeğer, 1988; Cezar, 1977; Nagata, 1988; Yavuz, 2000; Savaş, 1993; Çadircı, 1986; Tuş, 1998. Ayrıca tereke listelerinin araştırmalarda nasıl kullanılabileceği üzerine bazı tartışmalar için bkz. (Neumann, 2009; Neumann, 1996; Matthews, 2000).

⁷ İslâm hukukuna göre, karı ve koca dışındaki bir mirasçı terekenin tamamını almaya hak sahibidir. Ancak karı, kocasının terekesinden $\frac{1}{2}$, koca da karısının terekesinden $\frac{1}{2}$ pay alabilir. Karı veya kocadan başka bir mirasçının olmaması durumunda sözü edilen hisselerden artan kısma devlet el koyardı (Berki, 1985: 113).

⁸ Bu rakam Osmanlı tarihinde yaşanan taşışlardan sonra da değişmemiştir.

⁹ Özcan, 2005: 406; İŞS, 19: 202; MAD, 7560:187; MAD, 2777: 200. Buradaki bir sorun, ederi 10.000 akçe ve üzerindeki terekelerin 9.999 akçesinden âmme beytül-mâl görevlilerinin pay alıp almadıklarıdır. İlgili kayıtlarda, bir hüküm hariç bu konuya değinilmez. Sözü edilen hükümde, İstanbul Gümrüğü'ne bağlı beytül-mâl-ı âmme mukataasının iltizam sözleşmesinde, 10.000 akçeyi aşan terekelerin 9.999 akçelik kısmından âmme beytül-mâl emininin pay olacağı açıkça belirtilmiştir: "...on bin akçadan izdiyâd zuhûr eylediği hâlde yine on bin akçasın âmme tarafından ve izdiyâd her ne olur ise hassa beytül-mâl tarafından zabt olunmak iktizâ etmeğle..." (MAD, 7560: 187/2). Fakat bu uygulamanın arızî mi olduğu yoksa genel bir yaklaşıma mı yansıtıldığı anlaşılabilir.

4 Arif Bilgin ve Fatih Bozkurt

Beytümâl, devlet hazinesi anlamına geldiği gibi vârisi olmadığı için devlete kalan mirâs anlamında da kullanılan bir tabirdir⁹. Bu çalışmada *beytümâl*, ikinci anlamıyla kullanılacaktır.

A. Beytümâl Mukataaları

Osmanlı Devleti'nde vârisiz ölenlerin terekeleri, kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla en geç Fâtih döneminden itibaren mukataalar aracılığıyla derdest edilmiştir¹⁰. Ancak erken dönemdeki uygulamalarla ilgili bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Bu mukataalarla ilgili ayrıntılar, kaynakların artmasına bağlı olarak 16. yüzyılda daha da belirginleşmeye başlamaktadır. Bu çalışmanın ana kaynakları olan Bursa, İstanbul, Üsküdar ve kısmen de Rodosçuk¹¹ ve Manisa'ya ait kayıtlardan hareketle, beytümâl mukataalarıyla ilgili şu tespitler yapılabilir:

Beytümâl mukataaları, âmme veya hassa olmak üzere ayrı ayrı işletilebildiği gibi, Bursa, Ankara ve Manisa örneklerinden anlaşıldığı üzere, bir kişinin uhdesine de verilebiliyordu¹². Yine Bursa ve Manisa'da olduğu gibi bu mukataalar müstakil olarak satılabiliyordu. Ancak beytümâl gelirlerinin düzensiz olması dolayısıyla, bu mukataalar çoğu yerde başka mukataa grubuyla birlikte iltizama verilmiştir. Nitekim, Ankara'da 17. yüzyılın başlarında müstakil olarak yönetilen mukataa yüzyılın ortalarında Rüsûm-ı Kahve, yüzyılın sonlarına doğru da İhtisap mukataasıyla birlikte iltizama verilmeye başlanmıştır (Taş, 2006: 58). Konya'da da benzer bir durum söz konusudur: Buradaki beytümâl gelirleri, mîrâbiye-i Konya, bâc-ı keyl, resm-i kahve, karye-i Kürd ve Arablar ile şemhâne kalemlerinden oluşan mukataa grubuyla birlikte işletiliyordu (Sak, 2006: 603). Üsküdar'da da beytümâl, subaşılık ve diğer bazı gelir kalemleri birlikte deruhte ettiriliyordu (ÜŞS, 300: 67/5, 69/1; ÜŞS, 303: 21/3; ÜŞS, 319: 60/1; MAD, 7855: 20b; MAD, 9506: 18). Benzer şekilde, İstanbul'daki beytümâl gelirleri de diğer kalemlerle birlikte İstanbul Gümrüğü ve Tevâbii mukataasının sorumluluğuna bırakılmıştı. Daha birçok yerde beytümâl gelirleri başka gelir kalemleriyle beraber iltizama verilmekteydi¹³.

⁹ Zaten vârisi olmadığı için devlet hazinesine kalan mallarla buluntu ve sahihsiz eşyalar, devlet hazinesinin gelir kalemlerinden biridir (Erkal, 1992: 93).

¹⁰ Fatih dönemine ait beytümâl ile ilgili Anadolu kadılarına yazılan bir hükümdede (Akgündüz, 1990a: 575) bu tür terekelerin 10.000 akçeden az olanlarının âmiller tarafından, bundan yüksek olanların ise "beylik için" zabtedileceği belirtilmektedir. İleride de değinileceği gibi, burada açıkça âmme ve hassa beytümâl ayrımının yapıldığı görülmektedir.

¹¹ Rodosçuk sicillerinden ilgili belgeleri kullanmamızı sağlayan Ümit Ekin'e müteşekkirimiz.

¹² Bilgin, 2006: 90-95; Taş, 2006: 58; MŞS, 98: 26-27; MŞS, 112: 201/1. Kıbrıs'ta da âmme ve hassa beytümâlinin birlikte iltizama verildiği anlaşılmaktadır (Erdoğan, 2004: 149-160).

¹³ Örnekler için bkz. (MAD, 2775: 311/1341 (Ürgüp); MAD, 7534: 619/1864 (Vidin); MAD, 7534: 1260/3700 (Musul).

Beytümâl gelirleriyle ilgilenen herhangi bir mukataanın nüfuz alanı, iltizam sözleşmesindeki şartlara göre belirlenmekteydi. Bir dönemde muayyen bir alanın beytümâl gelirlerini toplama yetkisine sahip olan bir beytümâlcı, bir başka dönemde daha geniş veya daha dar bir alana nüfuz edebiliyordu. Farklı nedenlere bağlı olarak ortaya çıkabilen bu genişleme ve daralma¹⁴, bir başka ifade ile mukataanın nüfuz alanı iltizam sözleşmelerinde belirtilirdi. Bununla birlikte sözü edilen değişimin sınırlı olduğu, ilgili mukataanın tasarrufunda olan alanların genellikle aynı kaldığının belirtilmesi gerekir. Bu çerçevede Bursa Beytümâl-ı Âmme ve Hassa mukataası, Bursa ve bazı çevre kazaların beytümâl gelirine tasarruf ederdi. Diğer bazı bölgelerde görülen âmme ve hassa ayrımı burada görülmez, her ikisi de bir görevli tarafından yönetilirdi. Bursa'ya özel bir durum da, buradaki mukataanın nadiren iltizamla satışa sunulması, genellikle de şehirdeki bir maliye görevlisi olan *hassa harç emini* tarafından idare edilmesidir.

İstanbul'un âmme beytümâl gelirleri, yukarıda belirtildiği gibi İstanbul Gümrük mukataasının uhdesine bırakılmıştı. İstanbul Gümrüğü, İstanbul'dan Edirne'ye kadar olan beytümâl gelirlerine tasarruf etmekteydi. Bu kadar geniş bir alana nüfuz eden gümrük mukataası, geniş bir mukataa grubuna hükmeden nezâret gibi çalışıyordu¹⁵. Gümrük emini, İstanbul ve yakın çevresindeki beytümâl gelirlerini toplamak için bir beytümâl emini/beytümâlcı atıyordu. İstanbul Gümrüğü'ne bağlı daha başka birçok kazada böyle atamalar yapılmaktaydı. Söz gelimi, Edirne'nin beytümâl gelirlerini İstanbul Gümrüğü mülhakatından olan Edirne Gümrüğü'ne bağlı bir beytümâl emini topluyordu (MAD, 7560: 52/2). Silivri'de de benzer bir yapının olduğu görülmektedir (MAD, 7560: 58/2). Fakat burada dikkat çekilmesi gereken nokta, İstanbul Gümrüğü mukataası, nüfuz alanındaki yalnızca değeri 10.000 akçeyi bulmayan âmme beytümâl gelirlerinde hak iddia edebilirdi (MAD, 7867: 77/2). Kalanı ise gümrüğün nüfuz alanındaki kazalarda merkezden görevlendirilen hassa beytümâl görevlilerince tahsil edilmekteydi.

Tıpkı İstanbul'da olduğu gibi Üsküdar'da da beytümâl gelirleri diğer bazı gelir kalemleriyle birlikte mukataaya veriliyordu. İncelediğimiz dönemde zeâmet, ihtisap, beytümâl, bâd-ı hevâ ve pazarbaşılık gelirleri birlikte tasarruf ettirilmiştir (ÜŞS, 150: 95/2; ÜŞS, 274: 72/2; ÜŞS, 282: 90/5; ÜŞS, 287: 131/7; ÜŞS, 292: 97/2; ÜŞS, 296: 127/3; ÜŞS, 300: 67/5, 69/1; ÜŞS, 303: 21/3; ÜŞS, 319: 60/1). Bu gelir kalem-

¹⁴ Genel olarak mukataaların oluşumu ve nüfuz alanlarının belirlenmesindeki kriterler konusunda bkz. (Genç, 2006).

¹⁵ İstanbul Gümrüğü'nün yetki alanıyla ilgili şu kayıtlara bkz. (D.BŞM.İGE, 17170; D.BŞM.İGE, 17174; MAD, 7560: 166; İŞS, 114: 67/2. 1776'da beytümâl-ı âmme ve hassa mukataası İstanbul Gümrüğü'nden ayrılmıştır: "Beytül-mâl-ı âmme ve hassa mukata'ası doksân senesi i'tibâriyle ifrâz olunmaktan nâsi..." (Cevdet-Maliye, 13152).

leri içinde yer alan zeâmet, subaşaların denetiminde olduğu için, sözü edilen mukataa grubunun subaşalar tarafından yönetildiği anlaşılmaktadır.

Beytûlmâl mukataalarında emin dışında, nâzır, kâtip, dîdebân ve bazen de mutemed gibi görevliler çalışırdı (Bilgin, 2006: 93; Çakır, 2003: 153; MAD, 404: 8-9; MAD, 5452: 73; BŞS, A-154: 176; BŞS, B-20: 1365, 1408; BŞS, 22: 839; BŞS, B-28: 977, 1029, 1030, 1060, 1069). Mukataa görevlileri arasında dellâllere rastlanmaması ilginçtir. Aşağıda da belirtileceği gibi, satış sırasında dellâllik işini dışarıdan bazı görevliler yapmaktaydılar. Görevliler arasında kâtiplerin terekenin kabzından satışına kadarki süreçte belirgin rolleri olduğu anlaşılmaktadır¹⁶. Mukataa muhasebesini tutmanın dışındaki bu rollerine aşağıda yeri geldikçe değinilecektir.

B. Sürecin İşleyişi

Vârissiz ölenlerin terekelerine el konulup satışı yapıldıktan sonra kalan meblağın hazineye veya ilgili harcama alanına aktarılmasına kadar olan süreç işlenirken şu sorulara cevap aranacaktır:

1. Vârissiz ölümleri mukataa görevlilerine kim/kimler haber veriyordu?
2. Vârissiz terekelerin kabzedilişi, listelenişi, satışa sunulduğu nasıl gerçekleştiriliyordu?

Beytûlmâl eminleri, nerede sahihsiz bir mal olduğunu haber alsalar, vakit kaybetmeksizin onu zabtederlerdi. Sahibi "gâib" olan boş arazi ve binalar¹⁷, harâmiler tarafından çalınmış mallar¹⁸, taşıyıcısı katledilmiş kervan metâi¹⁹, çobanı ölen koyun sürüleri (MAD, 7534: 60/157, 107/339) vb. her türlü mal beytûlmâl eminlerinin ilgi alanına girerdi. Fakat onların asıl gelir kaynakları vârisiz ölenlerin terekeleriydi.

Kanunnâmelerde vârisiz ölenlerin terekeleri hakkında, bazıları yukarıda ifade edilen beş temel nokta üzerinde durulur:

1. Ölen kişi, bir "mansıb ve cihet" sahibiyse, yani askerî kesimden ise terekesi hassa beytûlmâlcı tarafından kabzedilir; âmiller veya başka bir ifade ile

¹⁶ Kâtipler terekeden rollerine muâdil pay almaktaydılar. 18. yüzyılda emin ve hizmetlilere binde 60 hisse verilirken kâtiplere binde 40 pay takdir edilmişti (MAD, 6338: 465; MAD, 6551: 219/2).

¹⁷ MAD, 2775: 536/2405, 708/3165; MAD, 19322: 9/22. Eminler, bazen "boş kaldı" diye sahibi sefere giden timara da el koymaya yeltenebiliyorlardı fakat devlet bu tür müdahaleleri onaylamıyordu (Ortaylı, 2004: 11-12).

¹⁸ Zihne kazâsında yakalanan harâmilerin ellerindeki eşyanın beytûlmâl eminince zabtını emreden hüküm (KK, 62: 857/1529).

¹⁹ Bosna taraflarındaki bir kervansarayda konaklayan kervan harâmiler tarafından basılıp kervancılar öldürülmüş ve mallarının bir kısmı çalınmıştır. Harâmilerin bıraktıkları malları ise beytûlmâl emini zabt etmiştir. Konuyla ilgili hüküm, harâmilerin saldırısından kurtulan bir kervancının mallarının iadesine dairdir (MAD, 7534: 800/2434).

- âmme beytûlmâl görevlileri buna müdahale edemezler (Yücel ve Pulaha, 1995: 189; Akgündüz, 1990b: 119; Akgündüz, 1991: 429; Öztürk, 1995: 89).
2. Ölen kişi sivil kesimden ise, terekesi kadı defterine kaydedilip âmme beytûlmâl görevlilerine teslim edilmeli; fakat bu terekenin değeri 10.000 akçe ve üzerinde ise yine hassa beytûlmâlcıya verilmelidir. Bu iki madde vârisi olmadığı kesin olarak bilinen terekelerle ilgilidir ve bunlara *beytûlmâl* denildiği anlaşılmaktadır.
 3. Ölen kişinin memleket dâhilinde bir vârisi varsa, *mâl-ı gâib* olarak anılan terekesi beytûlmâl görevlilerine teslim edilmez, tayin edilen bir vasî elinde 6 ay bekletilirdi. Bu sürede vâris çıkarsa mirası vasîden teslim alırdı. Süre dolduğu halde vâris gelmemişse tereke beytûlmâl görevlilerine yönlendirilirdi. Bundan sonra bir isbât-ı verâset söz konusu olduğunda vârisler, satılmamışsa terekeyi, satılmışsa ederinin masraflar çıkıldıktan sonraki kısmını beytûlmâl görevlilerinden talep ederlerdi (Yücel ve Pulaha, 1995: 189; Akgündüz, 1991: 429; Öztürk, 1995: 89). Mahkeme kayıtlarında görülen isbât-ı verâset davalarının çoğu bu mâl-ı gâiblerle ilgilidir.
 4. Ölen kişi başka ülkeden olur, fakat mekânı malum olmazsa, *mâl-ı mefkud* olarak tanımlanan terekesi, mahkemeden tayin edilen vasî elinde 1 yıl emaneten dururdu. Bu süre içinde vâris gelmezse tereke beytûlmâl eminlerine teslim edilirdi (Akgündüz, 1994: 342).
 5. Osmanlı ülkesinde vefat eden bir yabancının²⁰ memleket dâhilinde vârisi yoksa, bunun terekesine beytûlmâl görevlileri karışamaz, terekenin tamamı kadılar tarafından “emîn ve masûn” bir yerde hıfzedilir ve İstanbul’dan gelecek yönlendirmeye göre hareket edilirdi. Böyle terekeler için yurtdışından vâris çıkar ve isbât-ı verâset ederse, tereke veya değeri iade edilirdi.

Bizim burada üzerinde duracağımız süreç, ilk iki maddede yer alan ve *beytûlmâl* tabir edilen terekelerin kabzından hazineye teslim edilişine kadarki süreçtir. Süreç şu şekilde işlemekteydi²¹:

Bir kimsenin vârisiz olarak öldüğünün tespiti yükümlülüğü aslen beytûlmâl mukataası emininin sorumluluğundaydı. Bununla birlikte eminler, konuyla ilgili birçok görevli ve sivil insandan yardım alırlardı. Mahalle imam ve müezzinleri, hancılar ve han odabaşları, esnaf kethüdaları ve yiğitbaşları ile mahalle kethüdaları emine bilgi veren görevliler arasındaydı (MAD, 2819: 215; MAD, 2935: 129; MAD, 6549: 310). Öte yandan mahalle sâkinlerinin de emine ihbârda bulunma yükümlü-

²⁰ Metinde vefat edenin yabancı olduğu belirtilmemle birlikte siyâk ve sibâkdan yabancı olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. (Akgündüz, 1991: 429).

²¹ Sürecin işleyişini bütünüyle görmek için 18. Yüzyıl sonlarına ait şu belgeye bkz. (Cevdet-Maliye, 2434).

lükleri vardı (MAD, 6549: 310; ÜŞS, 292: 97/2). Vârissiz ölenlerin tespitinde katkıda bulunanlara *müjdegâne* adında, hatırı sayılır bir miktar para ödeniyordu²². Sözü edilen ihbârlarda bu meblağın rolünün büyük olduğunu düşünmek gerekir. Fakat ne tereke listelerinde ne de başka kayıtlarda, ilgili terekeyle alakalı ihbârın kim tarafından yapıldığı belirtilmiştir.

Herhangi bir amaçla seyahat ederken ölen fakat malları ikamet ettiği yerde bulunan kimselerin bildirilmesi ise mahallî yöneticilerin işiydi. Onlar merkeze bilgi verirler, merkezden de ilgili kazaya yönelik hüküm çıkardı. Mesela başka bir kazada ölen Üsküdarlının geride bıraktıklarını derdest etmesi için beytül-mâl gelirlerine de bakan Üsküdar subaşısına böyle bir hüküm yazılmıştı²³.

Beytül-mâl görevlileri, vârisiz ölen veya henüz vârisi olup olmadığı bilinmeyen terekeleri haber aldıklarında, hiç vakit kaybetmeden olay yerine giderler ve tespit edilen terekeyi kâtip vasıtasıyla mühürlerlerdi. Mühürleme işlemi, genellikle defin gerçekleşmeden yapılırdı. Böylece malların çalınması veya saklanması gibi olumsuzluklar önlenmiş oluyordu (MAD, 2973: 17, 64). Öte yandan ölünün defin işleminin geciktirilmemesi konusu, kanunnamelere girecek kadar önemli sayılmış, beytül-mâl görevlilerinin ölünün kokmasına neden olacak engellemelerde bulunmalarını özellikle belirtilmiştir²⁴. Ölüden kalan eşyanın sayımı ise, defin sonrasında gerçekleştiriliyordu. Bu aşamada yine kâtipin önemli rol oynadığı görülmektedir: Mühür kâtip tarafından açılıyor, mallar yine onun nezâretinde sayılıp listeleniyordu²⁵. Burada önemli bir sorun, kabzedilen malların ölünün evinde mi (handa ölmüşse han odasında mı) tutulduğu, bir başka yere mi nakledildiğidir. Arşiv belgelerinde bu soruya cevap olacak bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak en azından sayım yapıldıktan satışa kadarki süreçte bu malların muhafaza için beytül-mâl'e ait bir depoya naklediliyor olması gerekir. Vârisiz ölenlerin terekeleri, Bursa'da beytül-mâl mukataasının kiraladığı bir dükkânda (Bilgin, 2006: 93); İstanbul'da ise eminliğe ait Tavukpazarı'ndaki bir depoda tutulurdu (İstanbul Ahkâm, 5: 170/522). Muhtemelen diğer yerlerde de böyle depolar mevcuttu.

²² Vârisiz ölenleri haber verenlere müjdegâne olarak terekeden elde edilen toplam gelirin % 2.38 ile 8.46'sı arasında bir meblağ tahsis ediliyordu (Bkz. Tablo 2).

²³ ÜŞS, 201: 69. Malları İstanbul'da Valide Hanı'nda iken Diyarbekir-İstanbul yolculuğu sırasında ölen Diyarbekirli Hasan Çelebi'nin terekesiyle ilgili de böyle yazışmalar yapılmıştı (MAD, 3871: 103).

²⁴ Mısır Kanunundan: "Ve nefis-i şehirden mevtâ-i müslimîn ve keferen vâkî' oldukda beytül-mâl emîni cânibinden yasağ olunmuş ki, onların ma'rifetinsiz techiz ve defn olunmayub bir iki gün yatub meyyitleri müte'affin olub vâfir nesnelere almayınca defne icâzet vermezler imiş. Bu dahi merfû'dur. Gerekdir ki, min ba'd eğer müslümanların ve eğer nasârânın ve eğer yahûdânın meyyitleri vâkî' oldukda meyyit cânibinden fil-hal bir kimesne varub beyt-ül-malcıya haber eyleye ve beytül-malcı dahi derhal te'hîr etmeyüb meyyitin üzerine varub beyt-ül-male râcî' esbâbı var ise zabt edüb ve yoğ ise fil-hal defne icâzet verüb heman ol gün meyyiti hakkına koya." (Akgündüz, 1993: 130).

²⁵ Kâtipin süreçteki rolü hakkında bkz. (MAD, 6338: 465).

Kabzedilen ve sayımı yapılan terekelerden vârisi olmadığı kesin olarak bilinenler mukataa görevlilerince rahatça satışa çıkarılabilirdi. Vârisi olup olmadığı kesin bilinmeyenler ise 6 ay bekletilir. Bu sürede vâris çıkarsa iade edilir, verâset başvurusu olmazsa satılırdı. Satış, müzâyedeyle, şehirdeki pazarda gerçekleştirilirdi. Söz gelimi İstanbul'daki satışlar bedestende yapılıyordu (Öztürk, 1995: 75, 82-83; İpşirli, 1999: 704). Bursa ve Rodosçuk'ta ise, belgelerde *sûk-ı sultânî* tabir edilen pazarlar tercih ediliyordu (MAD, 399: 9/2; Cevdet-Adliye, 2805).

Satışların detaylarına ilişkin bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Kanunnâmelerden satışın kadının bilgisi dahilinde ve hatta onun marifetiyle yapıldığını öğreniyoruz²⁶. Satışlar aynı zamanda mahkemede onaylatılıyordu. Öte yandan satış aşamasında dellâllerin önemli sorumlulukları olduğunu biliyoruz. Tereke listelerindeki dellâliye vergisi, satışın dellâller tarafından yapıldığını açıkça göstermektedir. Bazı hükümlerdeki bilgilerden, Edirne ve İstanbul'daki hem âmme hem de hassa beytûlmâl eşyasının satışının *Divân-ı Hümâyûn münâdileri* vasıtasıyla gerçekleştirildiğini öğreniyoruz²⁷. Üsküdar'da ise bu işi, *süvâri dellâlleri* denilen bir hizmetli grubu yapmaktaydı (Atik Şikâyet, 93: 231/1). Diğer taraftan beytûlmâl emirlerinin müdahale edemediği bostancı terekelerinin satışı, *bostancılar ocağı pazarcıları* aracılığıyla gerçekleştiriliyordu (Atik Şikâyet, 93: 231/1).

Terekenin satışından elde edilen meblağdan resm-i kısmet, dellâliye, dîdebâniye, müjdegâne, hammâliye, techiz-tekfin vb. vergi ve masraflar karşılınır, varsa borçları ve mehr-i müeccel ödenir ve vasiyyetin gereği yerine getirilirdi. Bunlar çıkıldıktan sonraki bakıye rakamdan hayatta kalan karı ya da kocaya hissesi verilirdi. Osmanlı hukukuna göre, koca karısının mirasından 1/2, kadın ise kocasının mirasından 1/4 pay alma hakkına sahipti²⁸.

Terekelerden alınan vergiler, uygulamada, hükümlerde yer alan oranların altında veya üstünde gerçekleşebilmektedir. Mesela bazı hükümlerde (MAD, 6551: 219/2) belirtilen % 2'lik dellâliye bedeli, 1621-1623 yıllarına ait terekeleri içeren İstanbul Hassa Beytûlmâl Eminliği muhasebelerinde, % 0,03 ile 2,38 arasında değişmiştir. Yine hükümlerde % 4 olarak alınması emredilen müjdegânenin de aynı muhasebelerde % 2,01 ile 8,46 arasında değişen oranlarda alındığı tespit edilmiştir. Aynı muhasebelerden resm-i kısmetin % 0,15 ile 3,96 (çoğu % 2,5) ve dîdebâniyenin ise % 0,13 ile 2,24 arasında tahakkuk ettiği anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 1-2).

²⁶ "...ve eger vâris zâhir olmaz ise kâdî ma'rifetile bey' men yezîd idüp 'âmilüm kabz ide." (Yücel ve Pulaha, 1995: 189).

²⁷ MAD, 6338: 132. Aynı hükümden bazı bölgelerde muhızlıların da dellâllik işini üstlendikleri anlaşılmaktadır.

²⁸ Bu paylar, genellikle masraflar çıkıldıktan sonra kalan meblağdan verilmekle birlikte, bir örnekte terekeden elde edilen brüt bedel üzerinden ödendiği tespit edilmiştir (RŞS, 1612: 38/166).

Sözü edilen vergi ve masraflar çıkıldıktan sonra kalan meblağ ya merkezi hazineye ya da merkezin yönlendirdiği bir harcama alanına kaydırılırdı. Kalan meblağın yönlendirileceği alan, o zamanın ihtiyacına göre mevsimsel veya yıllık olarak belirlenebildiği gibi 17. yüzyılın başlarından itibaren değişmemek kaydıyla *ocaklık* olarak da tespit edilebiliyordu²⁹.

Bu süreçte veya terekenin bahasının hazineye naklinden sonra bir vâris ortaya çıkıp verâset davası açar ve davayı kazanırsa hakkı kendisine iade edilirdi. Bir kişinin ölümünden on yıl sonra bile vâris çıkabiliyordu³⁰. Verâset davalarında tereke değeri 3.000 akçenin altında olanlar dava konusu olan yerde toprak kadıları ile hassa ve âmme beytül-mâl emînleri huzurunda dinlenebiliyordu. Fakat 3.000 akçe ve üzerinde olan davaların İstanbul'da görülmesi kurala bağlanmıştı³¹. Arşiv belgelerinde verâset davalarına ilişkin çok sayıda kayıt yer almaktadır (MD, 121: 100/393; MAD, 2810: 3/2; MAD, 5452: 124; MAD, 6551: 490/1; MAD, 7560: 170/2; Cevdet-Maliye, 3825; Cevdet-Maliye, 2434; ÜŞS, 200: 91/1; ÜŞS, 296: 127/1; MŞS, 98: 16, 26-27; MŞS, 102: 110, 148; MŞS, 110: 248/1; MŞS, 112: 145/2, 201/1; MŞS, 113: 68/2; RŞS, 1612: 28/123, 29/129; RŞS, 1616: 24/109).

C. Uygulamada Görülen Suistimâller

Vârissiz ölenlerin terekeleri konusu, uygulamada görüldüğü kadarıyla oldukça suistimâle açık bir konudur. Bu tür terekelerden bir yolunu bulup ciddi düzeyde menfaat elde eden kişi veya kişilerin olduğu anlaşılmaktadır. Menfaat elde etme sürecinde yer alanlar arasında, resmî hüviyeti olmayan sıradan insanlarla birlikte beytül-mâl ve hatta mahkeme görevlileri de bulunuyordu.

Süreçteki suistimâller, bilâ-vâris ölen kişinin vefâtından itibaren başlamaktaydı. Buradaki ilk suistimâl girişiminin vârisiz öleni beytül-mâl görevlilerine haber vermemekle mahalle sâkinleri ve hancılar gibi ihbâr yükümlülüğü olan kimselerin yaptığını görüyoruz. Nitekim belgelerde bu tür ölümlerin gizlenerek mirasın *ekl ü bel'* edildiğine (aşırıldığına) ilişkin şikâyetlere rastlanmaktadır (ÜŞS, 292: 97/2; MAD, 6549: 310).

²⁹ Tuna aklâmından olan İsakçı, Tolca, Maçın, İbrail, Kili, Akkerman, Silistre, Niğbolu, Balçık, Ruscuk, İvraca, Varna ve Ahyolu'daki beytül-mâl-ı âmme ve hassa mukataaları Özi eyâleti neferâtının mevâcibleri için ocaklık haline getirilmişti (MD 83, 2001: 82). Bursa'daki beytül-mâl gelirleri ise, saray kilerinin zahire masrafları için kullanılmaktaydı (Bilgin, 2006: 92).

³⁰ Lapseki'de bilâ-veled ölen Abdullah'ın evini Kadı Hüsam satın almış fakat on yıl sonra Mehmed verâset davası açmıştır (MD, 41: 75/161).

³¹ MD, 41: 75/161, 157/349. Bu ilke, hem müslümanlar hem de gayrimüslimler için geçerliydi (ÜŞS, 92: 106/1; MŞS, 104: 223/1. Uygulama 19. yüzyılda da devam etmekteydi (Cevdet-Maliye, 2434).

Suistimâllerin en yaygın olanı ise, sahte şahitlerle vârislik, vasîlik, vasiyyet ve alacak iddiasında bulunmaktır. Bu işlem genellikle organize bir şekilde, müştereken yapılıyordu. Ekipten biri vâris olduğunu, diğeri malın 1/3'ünün kendisine vasiyyet edildiğini, bir başkası vasî-i muhtâr olduğunu, başka birisi de merhûmun kendisine borcu olduğunu iddia ediyor ve iddialarını ispat için sahte şahitler (şâhid-i zor) kullanıyorlardı³². Hatta bu ekip içinde vasî olarak beytûlmâl eminleri dahi yer alabiliyorlardı (MD, 115: 426/3). Örgütlü biçimde menfaat hedefi güden bu kişiler, kenar mahkemelerinden aldıkları hüccetlerle çoğu zaman amaçlarına ulaşıyorlardı. Devlet, hazineye ve yetim haklarına halel getiren bu durumun önüne geçmek için belli miktarın üzerindeki davaların merkezde görülmesi yönünde önlemler almıştı.

Suistimâllerin bir kısmı da beytûlmâl görevlilerinden kaynaklanmaktaydı. Beytûlmâlcıların suistimâlleri genellikle tespit edilmesi oldukça güç olan cinstendi. Bir hükümde, Üsküdar beytûlmâl eminlerinin merkeze gönderdikleri meblağdaki düşüşe vurgu yapılarak uyarıldıklarını görüyoruz³³. Hükümde suistimâlin niteliği açıklanmadığı gibi, sürecin neresinde gerçekleştiği de vurgulanmıyor. Şüphesiz, beraber hareket ettikleri ve şikayete konu olmadığı sürece beytûlmâl görevlilerinin sürecin her aşamasında menfaat elde etmeleri mümkündür³⁴. Mesela, kendilerine bildirilen terekeyi kayda geçirmeden satabilirler, bazı malları saklayabilirler, özellikle yüksek değerli gayrimenkul satışlarını düşük fiyatla yapıp aradaki farkı alıcıyla bölüşebilirler vs. Nitekim beytûlmâl eminlerinin gayrimenkul satışlarında, eksik fiyatla mal sattıklarına dair kayıtlara rastlanmaktadır³⁵. Bu tür suistimâller, ancak yapılan şikâyetler sonucunda ortaya çıkmaktaydı (ÜŞS, 78: 96/3). O nedenle devlet, Üsküdar gibi yakın kazalardaki tereke satışları için merkezden defterdarın bir adamını gözlemci olarak gönderiyordu³⁶. Satışlarla ilgili karşılaşılan bazı durumlar, araştırmacıları hayrete düşürecek ilginçliktedir. Bu bağlamda bir beytûlmâl emininin vârisiz ölen birinden kalan evi, kendi karısına satacak kadar sınırsız davranışı örnek gösterilebilir. Bahsedilen satış, Rodosçuk beytûlmâl emini tarafından yapılmış ve mah-

³² MD 82, 2000: 239; MAD, 2973: 17; MAD, 6338; MD, 119: 151/719; MD, 121: 269/1075; KK, 2514: 56a; Atik şikâyet, 58: 102/2; MŞS, 104: 223. Belgelerdeki bilgiler, bazı kimselerin ölümlerden menfaat sağlama girişimini bir uğraş olarak benimsediklerini göstermektedir. Hatta bunların haber alma kabiliyetlerinin oldukça yüksek olduğu da hissedilmektedir. Çünkü bu tür kimselerin, ölüme iyice yaklaşmış, *nutka ve tekellüme mecâli kalmamış* hastaların yanlarına varıp bu ilişkiye dayanarak vasiyyet, verâset veya alacak iddiasında bulduklarını biliyoruz (İstanbul Ahkâm, 2: 69/244).

³³ ÜŞS, 78: 96/3. Başka kazalara gönderilen benzer içerikteki hükümler için bkz. (KK, 62: 205/395; KK, 63: 52/204, 65/249, 370/1217, 375/0230).

³⁴ Birçok kayıтта yer alan beytûlmâl eminlerinin İstanbul'a getirtilmesine yönelik merkezin talepleri (MAD, 233: 18/29; KK, 63: 220/779, 435), muhtemelen bu tür menfaat elde etme girişimleriyle yakından ilgiliydi.

³⁵ "...bundan mâ'adâ bazı bağlar ve çayırılar düşüp noxsân-bahâ ile fûruht olur, mâbeyninde ekl ü bel' olurmuş..." (ÜŞS, 78: 96/3). Ayrıca bkz. (Atik şikâyet, 61: 542/5).

³⁶ "...Dersa'âdetimden âdam varmayunca fûruht olmayup..." (ÜŞS, 78: 96/3).

kemede tescil ettirilmiştir (RŞS, 1612: 39/171). Ancak konuyla ilgili hiçbir şikâyet vuku bulmamıştır. Eminin, kanunen sakıncası olmasa bile ahlâki olmayan bu satıştan menfaat elde edip etmediğini ne yazık ki bilmiyoruz.

Beytümâl mukataaları görevlilerinin bir başka suistimâli de, kendilerine ait olmayan terekelere müdahale etmeleridir. Bu çerçevede hassa beytümâl görevlilerinin âmme, âmme beytümâl görevlilerinin ise hassa beytümâlâe ait terekelere el koydukları bilinmektedir. Konuyla ilgili çok sayıda örnek bulunmaktadır (MD, 41: 291/624, 298/635, 352/750). Ayrıca hassa ve âmme beytümâl eminlerinin sık sık yetki anlaşmazlığına düşüp karşı karşıya geldikleri anlaşılmaktadır (MD, 41: 157/349, 279/601; MAD, 7867: 77/2; KK, 62: 690/1241; İŞS, 20: 77/1).

Örneğine az rastlanmakla birlikte, bazı mahkeme görevlilerinin de vârisiz ölenlerin terekelerinden menfaat elde etme amacı güttüklerini görüyoruz. Silivri Mahkemesi kâtibinin bu çerçevedeki suistimâlleri kaza halkını rahatsız edecek düzeye çıkmıştı. Halkın merkeze şikâyeti üzerine kâtibin görevden alınmasına yönelik çıkan hüküm, mahkeme kâtibini, diğer kabahatleri yanında, nâible anlaşmalı olarak halktan bazı kimseleri ölenlerin vârisi veya alacaklısı yaparak terekeden pay almakla suçlamaktaydı (Atik Şikâyet, 54: 28).

Son bir örnek, mahalle imam ve müezzinleri, mahalle kethüdâları, hancılar ve han odabaşlıları ile esnaf kethüdâlarının ve yiğitbaşlılarının askerî kesimden biri vârisiz öldüğünde bunu hassa beytümâl yerine âmme beytümâl eminine haber vermeleridir. 1688'de II. Süleyman'ın cülûsu üzerine çıkan bir ferman, sözü edilen görevliler ile âmme beytümâl eminlerini haksız yere menfaat elde etmekle suçlamaktaydı (MAD, 2935: 129). Fermanda, "...vâkı' olan mahsûl mâbeynlerinde ekl ü bel' olunup..." denmekle birlikte, bu suistimâlin detaylarına ilişkin hiçbir ayrıntı yer almamaktadır.

D. Beytümâl Görevlilerinin Müdahale Edemediği Terekeler

Beytümâl görevlileri, her vârisiz ölenin terekelerini kabzetme yetkisine sahip değildi. Bazı muhallefata beytümâlcılar karışamaz, yalnızca hak sahipleri bakabilirdi. Beytümâl görevlilerinin karışamadığı terekelerden ilki, bir vakıf toprağında yaşayan insanların bıraktıklarıydı³⁷. Eğer tahrir sırasında, vakıf toprağındaki beytümâl gelirleri vakfa hâsıl kayd edilmişse, burada ortaya çıkan tereke vakıf görevlilerince der-

³⁷ Arşiv belgelerinde konuyla ilgili çok sayıda kayıt yer almaktadır. Mesela bkz. (MAD, 7534: 229/718 (Çirmen'de Şehzâde Sultan Mehmed İmâreti Evkafı); MAD, 7560: 180/2 (Fatih Sultan Mehmed Vakfı); KK, 63: 319/1032 (Bursa'daki Şehzâdegân Türbesi Evkafı), 425/1379, 426/1381 (Bursa'daki Yıldırım Bayezid Vakfı'na bağlı Sultanönü kazasındaki vakıflar); KK, 67: 392/2725; KK, 2482: 77/1 (Yavuz Selim Vakfı); İstanbul Ahkâm, 2: 281/945 (Bursa'da Çelebi Sultan Mehmed Vakfı); GŞS, 191: 783/3 (Bandırma'daki Sultan Mehmed Evkafı köyleri).

dest ediliyordu. Tahrirde böyle bir madde yazılmamışsa, vakıf toprağında vârisiz ölenlerin muhaliefâtını beytümâl görevlileri kabz etmekteydi. Konuyla ilgili anlaşmazlıklar, Defter-i Hakanî kayıtlarına müracaat edilerek çözülmüyordu.

Beytümâl mukataalarının terekelerine karışmadığı diğer bir grup yeniçerilerdir.³⁸ Hükümlerde yeniçeri beytümâlinin âmme ve hassa beytümâllerden farklı ele alındığı özellikle belirtilmektedir.³⁹ İstanbul ve yakın çevresinde ölen yeniçerilerin terekeleri *yeniçeri beytümâl emini* tarafından kabzedilmekteydi (MD, 121: 100/393). Bunlardan mirasçısı olanlar vârislere dağıtılır, vârisiz olanların 10.000 akçeye kadar olanı ocağa kalır, kalan meblağ ise hazineye aktarılırdı (Özcan, 2005: 407; Öztürk, 1995: 92-94). Burada sorulması gereken bir soru, taşradaki yeniçerilerin terekelerinin nasıl derdest edildiğidir. Birçok kayıt, bu soruya cevap vermektedir: Taşradaki yeniçeri terekeleri bölgedeki yeniçeri serdarı tarafından kabzediliyor, eşyanın satışından elde edilen bahâsı yılın belli dönemlerinde merkezden görevlendirilen bir memur tarafından toplanıp İstanbul'a getiriliyordu⁴⁰.

Osmanlı coğrafyasında yaşayan gayrimüslimlerden vârisiz ölenlerin terekeleri, bir vakfa hâsıl kaydedilmemiş veya bu kişiler padişah hassı gibi serbest bir bölgede yaşamıyorlarsa beytümâl eminleri tarafından kabzedilirdi (ÜŞS, 87: 177/3; ÜŞS, 92: 106/1; MŞS, 102: 20). Fakat herhangi bir metropolidliğe bağlı papaz, keşiş, kaligorya ve diğer ruhban sınıfından olanların 5.000 akçenin altındaki terekeleri metropolitin/patriğin tasarrufuna bırakılmıştı⁴¹. Beytümâl eminleri bu tür terekelerin değeri ancak 5.000 akçe ve üzerinde olanlarına bakabilirdi.

Beytümâl görevlilerinin müdahale yetkisinin olmadığı diğer bir kesim ise yabancı tüccarlardı. Osmanlı topraklarında ölen yabancı tüccarların terekasının ne olacağı yapılan karşılıklı anlaşmalarla (ahidnâme) açıkça belirtiliyordu. Neredeyse bütün ahidnâmelerde, Osmanlı topraklarında ölen tüccarın malının yine aynı ülkeden güvenilir bir tüccara veya elçiye/konsolosa teslim edilerek vârislerine ulaştırılması-

³⁸ Hükümlerde cebeciler, topçular, top arabacıları, acemi oğlanı ve kuloğullarının da bu grup içinde ele alındığı kayıtlıdır (İstanbul Ahkâm, 1: 72/328).

³⁹ "...mukâta'a-i mezbûr toprağında yeniçeri beytül-mâlinin gayrisin vâki' olan beytül-mâl-ı âmme ve hassa mukâta'aya hâsıl kayd olunmağla..." (İŞS, 20: 77/1). "...ve'l-hâsıl beytül-mâl-ı âmme ve hâssadan yeniçeri beytül-mâlî müfrez ve bilâ nizâ her ne mahalde olur ise zabtına kat'â taraf-ı âhardan dahl ü ta'arruz itdürülmek için kuyûd-ı ahkâmî mücebince amel alınmak üzere hatt-ı hümgün-ı şevket makrûn sudûr..." (İstanbul Ahkâm, 1: 72/328). Ayrıca bkz. (MAD, 7867: 77/2; Cevdet-Maliye, 2434; ÜŞS, 292: 97/2; ÜŞS, 300: 69/1; ÜŞS, 303: 21/3; ÜŞS, 309: 60/1).

⁴⁰ RŞS, 1612: 195/841; RŞS, 1616: 23/102; Sak, 2003: 436; Çınar, 2000: 97. Uygulamaya ait bu örneklerle rağmen kanunnamelerde terekeyi zabt işinin merkezden gönderilen bir yeniçeri tarafından yapılması gereği vurgulanmaktadır. Yeniçeri terekeleri ile ilgili Yavuz Selim zamanına ait kanunname için bkz. Akgündüz, 1991: 152.

⁴¹ ÜŞS, 88: 35/6; ÜŞS, 294: 114/1; ÜŞS, 296: 47/4; ÜŞS, 298: 89/1, 89/2; ÜŞS, 329: 78/1; İŞS, 61: 68/1; İŞS, 84: 96/1; RŞS, 1612: 194/833; Sak, 2003: 388. Patrik tarafından alınan terekelerin kilise vakfına aktarıldığı anlaşılmaktadır (A.DVN:ŞKT, 979: 13/21).

nın sağlanması yönünde bir kural yer almaktadır⁴². Bu temel kuralın ilgili devletle savaş halinde bulunması durumunda askıya alındığını, terekelerine beytümâl eminleri tarafından el konulduğunu biliyoruz⁴³. Öte yandan ahidnâmelerde bilâ-vâris vefât edenlerin terekisinin ne olacağına dair bir ayrıntı yer almamakta, meseleye sonradan çıkan hatt-ı hümayun ve fermanlarla çözüm getirilmekteydi. 17. yüzyılın ortalarında yayınlanan bir ferman, zâhirde vârisi olmadan ölen yabancı tüccarın mallarının 3 yıl "emîn" bir yerde tutulmasını ve bu süre zarfında vâris çıkmazsa beytümâle aktarılmasını emretmektedir.⁴⁴ Konuyla ilgili çıkan bir fetvadan, terekenin hıfzedileceği "emîn yer"in beytümâl görevlilerinin dahlinin olmadığı, kadı tarafından belirlenen bir yer olduğu anlaşılmaktadır⁴⁵. Konu bu şekilde kurala bağlanmış

⁴² Yılmaz, 1992: 192-194; Bilgin, 2006: 94. Venedik'e verilen ahidnâmede, "Venedikliden bir bâzîrgân memâlik-i mahrûsemde kendü hâlinde ticâret üzere yürürken mürd olsa metrûkâtına beytül-mâller dahl itmeyüp Venediklüye teslim oluna..." denilmektedir (Ahidnâmeye atfen 1624 tarihli hükümden: MAD, 6004: 100). Venediklilerle imzalanan ahidnâmelerin tamamına yakınında (1482, 1513, 1517, 1521, 1604, 1619, 1625 ve 1641 ahidnâmeleri) ölen tüccarın malının ya balyoza veya Venedikli bir tüccara teslimi ilkesi bulunmaktadır (Theunissen, 1998: 374, 399, 433, 588, 609, 632). Öte yandan 1503 ahidnâmesinde, diğerlerinden farklı olarak ölünün varisinin gelmesi ve nesebinin sabit olması durumunda terekenin kendisine verilmesi kuralı yer almaktadır (Theunissen, 1998: 386). İsveç'e verilen ahidnâmede ise, "İsveçlü ve ana tâbi olanlardan bayrağı altında yürüyenlerden birisi memâlik-i mahrûsemde mürd oldukda terk eyledüğü emvâl ü erzâkına beytül-mâlciler ve sâyir hükkâm mâl-ı gâyibdür diyü vaz'-ı yed ve müdâhale itmeyüp her kangı İsveçlüye vasiyyet ider ise ana virile, vasiyyetsiz mürd olur ise İsveç elçisine ve konsolosuna ve anda bulunan yirli yoldaşlarına virile. Eğer ol mahalde konsolosları veya yirli yoldaşları bulunmaz ise kâdî tarafından hâlik-i mesfûrun terekesi marîfet-i şer'le tahrîr ve defter olunup yed-i eminde hıfz ve ba'de İsveç elçileri kimi ta'yîn ve irsâl ider ise bi'l-cümle ana teslim olunup kâdîlar ve kassâmlar tarafından resm-i kismet taleb olunmaya..." ifadesi yer almaktadır (Cevdet Hariciye, 8477). Yine Lehistan'a verilen ahidnâmede şu ifade mevcuttur: "...tarafeynin bâzîrgânlarından âhar diyârda vefât idenlerin emvâl ü erzâklarına beytül-mâl ve kassâm tarafından dahl u ta'arruz olunmayup mâbeynlerinde i'timâd eyledükleri kimesneye teslim oluna ki götürüp defteriyle vârislerine teslim eyleye" (Ahidnâmeden naklen: Atik Şikâyet, 210: 185). İrani bir tüccara verilen beratta da, terekenin yine Acem tüccarına teslim edilmesi gereği vurgulanmaktadır: "...memâlik-i mahrûsemde ticâret üzere iken bunlardan (Acem tüccarı) biri fevt oldukda muhallefâtına beytül-mâl emînleri tarafından ta'arruz olunduğundan mâ'adâ her birine cizyedâr olanlar dahi yava cizyesi talebiyle rencîde vü remîde etmeleriyle tevârif-i mezbûreden memâlik-i mahrûsemde fevt olanlarının muhallefâtı fevt olduğı diyârda Acem tüccârına teslim ve zabt itdirilüp..." (ÜŞS, 312: 85/5). Dubrovnik Ahidnâmesi için bkz. Akgündüz, 1991: 385-386. Benzer şekilde yurt dışında ölen Osmanlı tüccarının malları da yakınları tarafından satılmaktaydı. Nitekim 1575'de Venedik'te ölen Hüseyin Çelebi'nin malları, yine tüccar olan amcası Ahmed bin Kasab tarafından satılmıştı (Kafadar, 1986: 213).

⁴³ İran'la savaş halindeyken Bursa'da ölen Acem tüccarlarının terekelerine beytümâl eminlerinin el koyması ve savaş sonrasında (1618 yılı) yapılan görüşmeler neticesinde eminlerin Acem tüccarlarının mallarına müdahale etmemeleri konusunda çıkan hüküm için bkz. BŞS, B-9: 1176.

⁴⁴ "...içlerinden biri bilâ-vâris fevt olduklarında malları ve esvâb u eskâlleri her ne ise teharrî ve defter ve bir mahfûz emîn yirde hıfz olunup ve üç yıla değin vâris zuhûr iderse cümlesin tayyib-i hâtir ile vârisine teslim idüp vâris zuhûr itmez ise üç yıldan sonra beytül-mâl-ı müslimîn için zabt olunmak bâbında hatt-ı hümayûn-ı sa'âdet-makrûn ile fermân-ı âlişânım sâdir olmuşdur" (1656 yılına ait hüküm: MŞS, 112: 290).

⁴⁵ "Fetvâ-yı şerîf-i şeyhül-islâm berâ-yı tüccâr-ı 'acem: 'Acem şâhi re'âyâsından olup Ermeni olan kimesneler ticâret tarîki ile dârü'l-islâma dâhil olduklarında taraf-ı pâdişâhîden tüccâr-ı merkûm dârü'l-islâma gelüp bilâ vâris fevt olduklarında mallarına beytül-mâl emîni olanlar müdahale eylemeyeler diyü emr-i 'âli

olmasına rağmen uygulamada bazen kuralların askıya alındığı görülmektedir⁴⁶. Öte yandan mirasçısının olmadığı kesin olan terekelerin, doğrudan beytülmalcılar tarafından kabzedildiği bilinmektedir (6 Nisan 1720 tarihli ferman: KK, 2497: 28).

Osmanlı Devleti'nde bazı tekke ve zaviyelere verilen imtiyazlar çerçevesinde gerek dervişlerinin gerekse kuruluşa bağlı yerleşim yerlerinde yaşayanların terekeleri şeyhler tarafından tahsil edilip tekke ve zaviyelere gelir sağlanmış oluyordu. Bu bağlamda Üsküdar'daki Selami Ali Efendi Zâviyesi'nin, Toygar Tepesi ya da Bülbülderesi mevkiindeki iki mahallede ölenlerin terekelerine el koyma⁴⁷; Yenikapı Mevlevihânesi'nin, ölen dervişlerin terekelerini kabzetme (MAD, 10136: 1); Hindîler Tekkesi'nin ise, İstanbul'da ölen Hindîlerin terekelerini derdest etme yetkisini sayabiliriz (İstanbul Ahkâm, 1: 184/831, 196/881). Sözü edilen tekke ve zaviyelere tahsis edilen bu hakka beytülmal görevlileri müdahale edemezlerdi. Diğer taraftan uygulamada oldukça fazla müdahale görüldüğü için kayıtlarda çok sayıda şikâyete rastlanmaktadır.

Bu istisnalara padişah hasları gibi serbest bölgeleri⁴⁸ ve imtiyazlı idarî birimleri ekleyebiliriz. Mesela Nakşe Adası halkının terekeleri Ada dukasına (İŞS, 13: 88/2), Akkerman ve Özi tarafındaki bazı beytülmal gelirleri ise Mevlük Giray Han'a (KK, 63: 72/272) tahsis edilmişti. Bu çerçevede kurumsal tahsislere de rastlanmaktadır. Örnek olarak saray mutfağı personelinden vârisiz ölenlerin terekelerinin mutfaktaki ocak taşlarının bakımı için kullanılmasını (KK, 2835: 32/4) gösterebiliriz. Yine bir istisna olarak, bostancıların mütekaidlerinin bıraktıkları terekelere beytülmal görevlilerinin karışmadığını, bostancıbaşlıkların el koyduklarını ilave edebiliriz (MD, 99: 128/1, 141/3).

İslâm hukukuna göre, bir kimsenin malının yalnızca 1/3'ünü vasiyyet edebileceğini, başka vârisin olmaması veya vârislerin izin vermesi durumunda bu oranın üzerinde bir vasiyyetin gerçekleştirilebileceğini biliyoruz (Karaman, 1986: 426). Osmanlılarda nâdiren rastlanmakla birlikte malının tamamını vasiyyet edenler bulunmaktay-

virilse ba'dehu tüccârden ba'zı dâr'ül-islâma gelüp bilâ vâris fevt olduklarında zâhirde vâris-i ma'rûfları olmayacak hâkimü's-şer' muhalefât-ı merkûmden emîn olanlara zabt itdirmeyüp bir yere emânet vaz' etmek istedikde emîn-i beytül-mâl olanlar râzılar olmayup elbette bizde emânet dursun demeğe kâdir olur mu beyânıyla müsâb oluna el-cevâb Allahu a'lem olmazlar. Ketebehu Mustafâ el-fakîr 'afâ 'anhu" (Sak, 2007: 309).

⁴⁶ Mesela 1717'de İstanbul'da Vezir Hanı'nda ölen Hindli bir tüccar, kendisine vâsi tayin etmiş olmasına rağmen devlet, mallarını beytülmal emini vasıtasıyla kabzetmiştir. Devletin terekeyi vâsiye vermek istemesinin sebebi, vâsinin terekeyi vârislere ulaştırmak yerine "kendü umûruna sarf ve istihlâk eylemek murâd" etmesidir (MAD, 6338: 185). Burada devletin tamahkâr tutumunun nedeni, vâsiyle ilgili endişelerden ziyade Hindli tüccarın bıraktığı pahalı tereke olmalıdır.

⁴⁷ ÜŞS, 300: 69/1; MAD, 9506: 18. Buradaki tereke gelirleri "hankâh fukarâsına ma'îşet" sağlamak amacıyla kullanılmaktadır (MAD, 7855: 20b; ÜŞS, 294: 118/4).

⁴⁸ KK, 63: 107/413. II. Osman'ın kız kardeşi Ayşe Sultan'ın Narda'daki paşmaklık haslarındaki vârisiz beytülmal gelirleri kendisine tahsis edilmişti (MD 82, 2000: 184, belge no: 273/c).

dı. Rodosçuk'ta Haziran 1689'da ölen Ömer Efendi, mirasının hem ¼'ünü hem de geri kalanını karısına vasiyet etmişti. Ömer Efendi vasiyyetinde, terekesine beytümâl emininin müdahale etmemesini de eklemişti. Meselenin mahkemede dava konusu olmasından, beytümâl emininin terekenin geri kalanına el koyma girişimi olduğu anlaşılmaktadır. Terekenin tamamını kapsayan vasiyyetlerin yaygın olmamasından kaynaklansa gerek, kadı, kararını vermeden önce müftiden fetva alma zorunluluğu hissetmiştir. Bu şekilde malın tümünün vasiyyet edilip edilemeyeceği ve duruma beytümâl emininin karışıp karışamayacağı yönünde sorulan soruya müftü şu cevabı vermiştir: "El-cevâb: Karışamaz"! (RSS, 1616: 43/218) Bu örnekteki gibi, vasiyyet edilen terekeleri de beytümâlin müdahale alanı dışındaki terekeler içinde ele alabiliriz.

Sonuç

Şimdiye kadar terekeler üzerinde yapılan çalışmaların çoğu, zengin ve statü sahibi bazı kimselerin muhalefâtını neşir ve değerlendirmeyi amaçlamıştır. Bunun yanında sınırlı sayıda da olsa, gerek kadı sicillerindeki sivil kesimin (Bursa) gerekse askerî kassâm defterlerindeki *askerî* kesimin (Edirne ve İstanbul) tereke kayıtlarına dayanarak kapsamlı araştırmalar da yapılmıştır. Fakat bütün bu çalışmalar arasında, vârisiz ölenlerin terekelerinin kabzedilmesi, satışı ve hazineye nakli sürecinin nasıl işlediği, bu süreçte beytümâl mukataalarının rolü gibi konuları inceleyen bir araştırma bulunmamaktadır. Bu makalede, sözü edilen süreç, beytümâl mukataalarının fonksiyonlarıyla birlikte verilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı hukuku, vârisiz terekelere devletin nasıl yaklaşması gerektiğini genel hatlarıyla belirlemiştir. Araştırmada bu ilkelere yer verilmekle birlikte, elde edilen bulguların çoğu uygulamaya ilişkindir. Sözü edilen bulguları da içeren araştırmanın sonuçlarını şöyle sıralayabiliriz:

Osmanlı Devleti'nde vârisiz ölenlerin terekeleri (mirası tamamen paylaşacak sayıda vârisin olmadığı terekeler dahil), vakıf, tekke vb. herhangi bir kuruluşa tahsis edilmemiş veya başka bir engelleyici durum yoksa devlete kalmış sayılır ve beytümâl mukataaları aracılığıyla toplanırdı. Ülkenin dört bir tarafında varlığı bilinen bu mukataalar âmme ve hassa olmak üzere iki kısımdan oluşurdu. Birincisi, ederi 10.000 akçeyi bulmayan sivil kesimin terekelerine, ikincisi ise, hem askerî kesimden olanların hem de değeri 10.000 akçe ve üzerindeki sivillerin terekelerine bakardı. Bazı bölgelerde, birlikte ve bir kişinin sorumluluğuna verilen bu makataalar, çoğu yerde birbirinden ayrı işletilmiştir. Yine Manisa ve Bursa gibi şehirlerde müstakil olarak satılan beytümâl-ı âmme ve hassa mukataaları, birçok yerde başka mukataalarla birleştirilerek iltizama veriliyordu. Beytümâl mukataalarının gelirlerinin düzen-

siz olması (zira ölümlere dayanıyor), başka mukataa grubuyla birleştirilmemişse emânet usulüyle (ber-vech-i emânet) yönetilmesini gerektiriyordu. Bununla birlikte, başka bir mukataa grubuyla birleştirilmeden müstakil olarak iltazama verilen hassa ve âmme beytülmal mukataalarının iltizâm usulüyle (ber-vech-i iltizâm) işletildiğine de rastlamak mümkündür.

Bu araştırmanın önemli bulgularından biri, bir kimsenin vârisiz öldüğünü beytülmal görevlilerine kimlerin haber verdiğinin tespit edilmesidir. Arşiv belgelerindeki dağınık bilgilerin derlenmesinden hareketle, Osmanlı toplumunda *mahalle imam ve müezzinleri, hancılar ve han odabaşlıları, esnaf kethüdaları ve yiğitbaşlıları* ve *mahalle kethüdaları* gibi görevliler ile *mahalle halkının* vârisiz ölümleri beytülmal görevlilerine haber verme sorumluluklarının olduğu belirlenmiştir.

Diğer bir bulgu, beytülmal mukataalarının müdahale edemediği vârisiz terekelere ilişkindir. Bu bağlamda mukataa görevlilerinin; vakıf reâyâ, imtiyazlı ve serbest idârî bölgede yaşayanlar, miras değeri 5.000 akçeyi geçmeyen ruhânî kişiler, tekke ve zâviye gibi beytülmal gelirleri kendine tahsis edilmiş kurum ve kuruluşlara bağlı müntesipler ile yabancı tüccarlardan vârisiz ölenlerin terekelerine mukataa görevlileri karışmazdı.

Araştırmada ortaya çıkan başka bir bulgu da, vârisiz terekelerin suistimâle açık bir konu olduğunun tespitidir. Arşiv belgelerindeki birçok ayrıntı, çeşitli kişi ve grupların bu terekelerden gayrimeşru pay almak konusunda yarıştıklarını göstermektedir. Vârisiz ölenlerin terekelerinden menfaat elde etmek arzusunda olan kişilerin başvurdukları hile ve desiseler, adeta ölünün kemiklerini sızlatacak cinstendi. Sahte şahitlerle vârislik, vasîlik ve alacak iddiasında bulunulması ve beytülmal görevlilerinin gayrimenkul satışlarındaki suistimâlleri gibi olumsuzluklar, Osmanlı toplumunda pek de seyrek görülmeyen durumlardı. Hatta belgelerde, bazı dönemlerde bu işleri ekip olarak yapan örgütlenmelerin mevcudiyetine dair işaretler bile yer almaktadır.

Sonuç itibarıyla, vârisiz ölenlerin terekeleri meselesi, Osmanlı toplumsal hayatında ârizî bir durum gibi görünse de, birçok kesimin dâhil olduğu, elde edeceği gelir dolayısıyla devletin de yakından takip ettiği ve hatta zaman zaman bu iki kanat arasında ciddi gerilimlerin doğmasına sebep olan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Abstract: In the Ottoman Empire, mukataas, called Beytülmal-ı Amme or Hassa, were found to confiscate the property of died people who were extinct and to transfer this revenue to the state treasury or to spend this revenue for any expenditure directed from İstanbul. Mukataa officers were responsible to ascertain died people extinct and confiscated their estates (terekes), they also made census of that property and put it up for sale. Officers were employed for doing

18 Arif Bilgin ve Fatih Bozkurt

these kind of works in mukataas. Although there is detailed information about the settling up the terekes of the people who have heir, there is no any detailed information about how people without heir were ascertained, who told mukataa officers about these people and how the process of confiscation, census of property and sale works. In this study the archival records of Bursa, İstanbul, Manisa and Tekirdağ will be used and the functioning of these processes will be evaluated.

Anahtar Kelimeler: Tereke, heritage, beytümäl.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

- A.DVN:ŞKT, 979: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bâb-ı Âsafi Şikâyet Kalemi, nr. 979.
Atik Şikâyet, 210: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Atik Şikâyet Defterleri, nr. 210.
Atfık Şikâyet, 58: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Atik Şikâyet Defterleri, nr. 58.
Atik Şikâyet, 61: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Atik Şikâyet Defterleri, nr. 61.
Atik Şikâyet, 93: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Atik Şikâyet Defterleri, nr. 93.
BŞS, A-154: Bursa Şeriyye Sicilleri, nr. A-154
BŞS, B-20: Bursa Şeriyye Sicilleri, nr. B-20.
BŞS, B-22: Bursa Şeriyye Sicilleri, nr. B-22.
BŞS, B-28: Bursa Şeriyye Sicilleri, nr. B-28.
BŞS, B-9: Bursa Şeriyye Sicilleri, nr. B-9.
Cevdet Hariciye, 8477: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Tasnifi Hariciye Belgeleri, nr. 8477.
Cevdet-Adliye, 2805: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Tasnifi, nr. 2805.
Cevdet-Maliye, 13152: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Tasnifi Maliye Belgeleri, nr. 13152.
Cevdet-Maliye, 2434: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Tasnifi Maliye Belgeleri, nr. 2434.
Cevdet-Maliye, 3825: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Tasnifi Maliye Belgeleri, nr. 3825.
D. BŞM.İGE, 171710: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Kalemi İstanbul Gümrüğü Eminliği, nr. 17170.
D.BŞM.İGE, 17174: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Kalemi İstanbul Gümrüğü Eminliği, nr. 17174.
GŞS, 191: İstanbul Müftülüğü Şeriyye Sicilleri Arşivi, Galata Mahkemesi, nr. 191.
İstanbul Ahkâm, 1: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul Ahkâm, nr. 1.
İstanbul Ahkâm, 2: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul Ahkâm, nr. 2.
İstanbul Ahkâm, 5: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul Ahkâm Defterleri, nr. 5.

- İŞS, 114: İstanbul Müftülüğü Şeriyye Sicilleri Arşivi, İstanbul Mahkemesi, nr. 114.
İŞS, 13: İstanbul Müftülüğü Şeriyye Sicilleri Arşivi, İstanbul Mahkemesi, nr. 13.
İŞS, 19: 202: İstanbul Müftülüğü Şeriyye Sicilleri Arşivi, İstanbul Mahkemesi, nr. 19.
İŞS, 20: İstanbul Müftülüğü Şeriyye Sicilleri Arşivi, İstanbul Mahkemesi, nr. 20.
İŞS, 201: İstanbul Müftülüğü Şeriyye Sicilleri Arşivi, İstanbul Mahkemesi, nr. 201.
İŞS, 61: İstanbul Müftülüğü Şeriyye Sicilleri Arşivi, İstanbul Mahkemesi, nr. 61.
İŞS, 84: İstanbul Müftülüğü Şeriyye Sicilleri Arşivi, İstanbul Mahkemesi, nr. 84.
KK, 2482: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Kamil Kepeci Tasnifi, nr. 2482.
KK, 2514: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Kamil Kepeci Tasnifi, nr. 2514.
KK, 2835: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Kamil Kepeci Tasnifi, nr. 2815.
KK, 62: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Kamil Kepeci Tasnifi, nr. 62.
KK, 63: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Kamil Kepeci Tasnifi, nr. 63.
KK, 67: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Kamil Kepeci Tasnifi, nr. 67.
MAD 3871: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 3871.
MAD, 10136: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 10136.
MAD, 15345: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 15345.
MAD, 15554: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 15554.
MAD, 19322: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 19322.
MAD, 233: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 233.
MAD, 2775: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi, nr. 2775.
MAD, 2777: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi, nr. 2777.
MAD, 2810: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 2810.
MAD, 2819: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 2819.
MAD, 2935: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 2935.
MAD, 2973: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 2973.
MAD, 399: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 399.
MAD, 404: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 404.
MAD, 5452: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 5452.
MAD, 6004: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 6004.
MAD, 6338: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 6338.
MAD, 6549: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 6549.
MAD, 6551: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Defterler, nr. 6551.
MAD, 7534: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi, nr. 7534.
MAD, 7560: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi, nr. 7560.
MAD, 7855: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 7855.
MAD, 7867: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 7867.
MAD, 9506: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 9506.
MD, 115: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mühimme Defterleri, nr. 115.
MD, 119: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mühimme Defterleri, nr. 119.

20 Arif Bilgin ve Fatih Bozkurt

- MD, 121: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mühimme Defterleri, nr. 121.
MD, 41: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mühimme Defterleri, nr. 41.
MD 82, 2000: *82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618)*, Ankara: Başbakanlık Devleti Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
MD 83, 2001: *83 Numaralı Mühimme Defteri (1036-037/1626-1628)*, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
MŞS, 102: Manisa Şerhiyye Sicilleri, nr. 102.
MŞS, 104: Manisa Şerhiyye Sicilleri, nr. 104.
MŞS, 110: Manisa Şerhiyye Sicilleri, nr. 110.
MŞS, 112: Manisa Şerhiyye Sicilleri, nr. 112.
MŞS, 113: Manisa Şerhiyye Sicilleri, nr. 113.
MŞS, 98: Manisa Şerhiyye Sicilleri, nr. 98.
RŞS, 1612: Rodosçuk Şerhiyye Sicilleri, nr. 1612.
RŞS, 1616: Rodosçuk Şerhiyye Sicilleri, nr. 1616.
ÜŞS, 78: İstanbul Müftülüğü Şerhiyye Sicilleri Arşivi, Üsküdar Mahkemesi, nr. 78.
ÜŞS, 150: İstanbul Müftülüğü Şerhiyye Sicilleri Arşivi, Üsküdar Mahkemesi, nr. 150.
ÜŞS, 200: İstanbul Müftülüğü Şerhiyye Sicilleri Arşivi, Üsküdar Mahkemesi, nr. 200.
ÜŞS, 274: İstanbul Müftülüğü Şerhiyye Sicilleri Arşivi, Üsküdar Mahkemesi, nr. 274.
ÜŞS, 282: İstanbul Müftülüğü Şerhiyye Sicilleri Arşivi, Üsküdar Mahkemesi, nr. 282.
ÜŞS, 287: İstanbul Müftülüğü Şerhiyye Sicilleri Arşivi, Üsküdar Mahkemesi, nr. 287.
ÜŞS, 292: İstanbul Müftülüğü Şerhiyye Sicilleri Arşivi, Üsküdar Mahkemesi, nr. 292.
ÜŞS, 292: İstanbul Müftülüğü Şerhiyye Sicilleri Arşivi, Üsküdar Mahkemesi, nr. 292.
ÜŞS, 294: İstanbul Müftülüğü Şerhiyye Sicilleri Arşivi, Üsküdar Mahkemesi, nr. 294.
ÜŞS, 296: İstanbul Müftülüğü Şerhiyye Sicilleri Arşivi, Üsküdar Mahkemesi, nr. 296.
ÜŞS, 298: İstanbul Müftülüğü Şerhiyye Sicilleri Arşivi, Üsküdar Mahkemesi, nr. 298.
ÜŞS, 300: İstanbul Müftülüğü Şerhiyye Sicilleri Arşivi, Üsküdar Mahkemesi, nr. 300.
ÜŞS, 303: İstanbul Müftülüğü Şerhiyye Sicilleri Arşivi, Üsküdar Mahkemesi, nr. 303.
ÜŞS, 309: İstanbul Müftülüğü Şerhiyye Sicilleri Arşivi, Üsküdar Mahkemesi, nr. 309.
ÜŞS, 312: İstanbul Müftülüğü Şerhiyye Sicilleri Arşivi, Üsküdar Mahkemesi, nr. 312.
ÜŞS, 319: İstanbul Müftülüğü Şerhiyye Sicilleri Arşivi, Üsküdar Mahkemesi, nr. 319.
ÜŞS, 329: İstanbul Müftülüğü Şerhiyye Sicilleri Arşivi, Üsküdar Mahkemesi, nr. 329.
ÜŞS, 88: İstanbul Müftülüğü Şerhiyye Sicilleri Arşivi, Üsküdar Mahkemesi, nr. 88.
ÜŞS, 92: İstanbul Müftülüğü Şerhiyye Sicilleri Arşivi, Üsküdar Mahkemesi, nr. 92.

Diğer Eserler

- Akgündüz, Ahmet (1990a), *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, I*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
Akgündüz, Ahmet (1990b), *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, II*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

- Akgündüz, Ahmet (1991), *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, III, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Akgündüz, Ahmet (1993), *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, VI, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Akgündüz, Ahmet (1994), *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, VII, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Barkan, Ömer Lütfi (1966), "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler* (III/5-6), 1996: 1-479.
- BBC Haberi, (2006): <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4793997.stm> (15 Ağustos 2006).
- Berki, Ali Himmet (1985), *İslâm Hukukunda Ferâiz ve İntikal*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Bilgin, Arif (2006), *Osmanlı Taşrasında Bir Maliye Kurumu: Bursa Hassa Harç Eminliği*, İstanbul: Kitabevi.
- Cezar, Yavuz (1977), "Bir Âyanın Muhallefatı Havza ve Köprü Kazaları Âyanı Kör İsmail-Oğlu Hüseyin", *Bellekten* (XLI/161), 1977: 41-78.
- Çadırcı, Musa (1986), "Hüseyin Avni Paşa'nın Terekesi", *Belgeler* (XI/15), 1986: 145-164.
- Çakır, Baki (2003), *Osmanlı Mukataa Sistemi*, İstanbul: Kitabevi.
- Çınar, Hüseyin (2000), *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu* (yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı.
- Hartman, David A. (2004) "Diagnosing the Impending European Population Implosion", *The Family in America*, sayı:18: www.worldcongress.org/wcf3_spkrs/wcf3_hartman.htm.
- Erdoğan, M. Akif (2004), "Osmanlı Kıbrıs'ında Önemli Bir Görevli: Beytülmâl-ı Hassa ve Âmme Emni", *CIEPO XIV. Sempozyumu Bildirileri, 18-22 Eylül 2000 Çeşme*, Ankara: Türk Tarihi Kurumu: 149-160.
- Erkal, Mehmet (1992), "Beytülmâl", *DİA*(6), 1992: 90-94.
- Genç, Mehmet (2006), "Osmanlı Maliyesinde Mukataa Kavramı", [(eds.) Mehmet Genç; Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler*, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi] içinde: 57-64.
- İpşirli, Mehmet (1999), *Tarih-i Selânikî*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Japonya Cabinet Office raporu (2005), "Annual Report on The Japanese Economy and Public Finance 2005": <http://www5.cao.go.jp/zenbun/wp-e/wp-je05/05-00301.html>.
- Kafadar, Cemal (1986), "A Death in Venice (1575): Anatolian Muslim Merchants Trading in the Serenissima", *Journal of Turkish Studies* (10), 1986: 191-217.
- Karaman, Hayreddin (1986), *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, İstanbul: Nesil Yayınları.
- Matthews, Joyce Hedda, "Toward an Isolario of the Ottoman Inheritance Inventory, with Special Reference to Manisa, ca. 1600-1700", [(eds.) Donald Quataert (200), *Consumption Studies and the History of the Ottoman Empire, 1550-1922: An Introduction*, Albany: State University of New York Press] içinde: 45-82.

22 Arif Bilgin ve Fatih Bozkurt

- Nagata, Yuzo (1988), "Karaosmanođlu Hacı Hüseyin Ağa'ya Ait Bir Tereke Defteri", *ZX Türk Tarih Kongresi (Ankara 21-25 Eylül 1981)*, 1988: 1055-1062.
- Neumann, Christoph K. (2009), "Birey Olmanın Alameti Olarak Tüketim Kalıpları: 18. Yüzyıl Osmanlı Meta Evreninden Örnek Vakalar", *Tarih ve Toplum* (8) Bahar: 2009: 7-47.
- Neumann, Cristoph K. (1996), "Arm und Reich in Qaraferye" *Der Islam* (73/2), 1996: 259-312
- Ortaylı, İlber (2004), "17. Yüzyıl Sonlarında Orta Anadolu Vilâyetlerinin Toplumsal-Ekonomik Durumu Üzerine", [*Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadî ve Sosyal Değişim, Makaleler I*, Ankara: Turhan Kitabevi] içinde: 61-75.
- Özcan, Tahsin (2005), "Muhallefât", *DİA* (30), 2005: 406-407.
- Özdeğer, Hüseyin (1988), *1463-1650 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- Öztürk, Said (1995), *Askerî Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Öztürk, Said (2001) "Kassâm", *DİA* (24), İstanbul: 579-582.
- Russel Redenbaugh ve Natalia Davis, (2002) "Japan's Death of Birth": <http://www.lexingtoninstitute.org/japans-death-of-birth?a=1&c=1129>.
- Sak, İzzet (2003), *10 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili (1070-1071/1659-1661)*, Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Sak, İzzet (2006), *47 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili (1128-1129/1716-1717)*, Konya: Tablet Yayınları.
- Sak, İzzet (2007), *11 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili 1071-1072/1661-1662 Transkripsiyandırma Dizin*, Konya: Kömen Yayınları.
- Savaş, Saim (1993), "Sivas Valisi Dağıstânî Ali Paşa'nın Muhallefâtı XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Sosyal Hayatına Dâir Önemli Bir Belge", *Belgeler* (XV/19), 1993: 249-292.
- Taş, Hülya (2006), *XVII. Yüzyılda Ankara*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Theunissen, Hans (1998), "Ottoman-Venetian Diplomats: The Ahd-names", *EJOS* (I/2), 1998.
- Tuş, Muhiddin (1988), "Kayseri Tereke Defterleri Üzerine Bir Araştırma (1700-1730)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (4), 1998: 157-191.
- Yavuz, Nuri (2000), "Borç-Alacak İlişkileri Çerçevesinde Besnî-zâde (Behisnî-zâde) Seyyid Mehmed Efendi'nin Terekesi", *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu, Gaziantep: Gaziantep Valiliđi*: 67-75.
- Yılmaz, Serap (1992), "İranlı Ermeni Bir Tüccarın Terekesi ve Ticari Etkinliđi Üzerine Düşünceler", *Tarih İncelemeleri Dergisi* (7), 1992: 191-216.
- Yücel, Yaşar ve Selami Pulaha (1995), *I. Selim Kânünnâmesi (Tirana ve Leningrad nüshaları)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

EKLER

Tablo 1: 1621-1623 Yıllarına Ait İstanbul Hassa Beytümâl Eminliği Muhasebelerine Göre Tereke Dökümleri

İsim	Toplam Tereke Geliri	Resm-i Kasam	Dellâliye	Dîdebâniye	Müdeğâne	Hammalıye	Mehr-i Müeccel	Borç Ödemesi	Diğer	Toplam%
Nazenin Hatun ⁴⁹	8320	210	170	170	300	-			3735 ⁵⁰	55,1
..... Hatun ⁵¹	62980	1575	1060	1200	1500	130			28757 ⁵²	54,34
Abdî Cebeci ⁵³	7848	200	130	160	320	10			500 a ⁵⁴	16,83
Abdünnabi Efendi ⁵⁵	19422	375	340	340	600	50			1100 ⁵⁶	14,44
57	4139	100	80	80	350	20			480 ⁵⁸	26,82
Ayişe Hatun ⁵⁹	60021	1500	1200	1200	2400	150			17857 ⁶⁰	40,5
Rıdvan ⁶¹	2317	60	46	46	80	60			506 ⁶²	34,45

⁴⁹ İstanbul'da Molla Fenari mahallesinde vefat etmiş, terekesi 12 S 1031/27 Aralık 1621'de kabzedilmiştir (MAD, 15554: 1-2).

⁵⁰ Kalan meblağın yarısı olan 3735 akçe kadının kocasına ödenmiştir.

⁵¹ İstanbul'da Gül Cami mahallesinde vefat etmiş, terekesi 2 Rebiülahir 1031/14 Şubat 1622 tarihinde kabzedilmiştir (MAD, 15554: 2-4).

⁵² Kocasına verilen meblağdır.

⁵³ Hamza Efendi odalarında vefat etmiş, terekesi 8 Rebiülahir 1031/20 Şubat 1622'de kabzedilmiştir (MAD, 15554: 5).

⁵⁴ Techiz ve tekfin masrafıdır.

⁵⁵ Manastır halkından, Sultan Mehmed Tavhanesi'nde vefat etmiş, terekesi 10 Rebiülevvel 1031/23 Ocak 1622'de kabzedilmiştir (MAD, 15554: 5-7).

⁵⁶ Techiz ve tekfin masrafıdır.

⁵⁷ Defterde ismi yazılmamış. Ferhad Paşa Hanı'nda vefat etmiş, terekesi 12 Rebiülevvel 1031/25 Ocak 1622'de kabzedilmiştir (MAD, 15554: 7).

⁵⁸ Techiz ve tekfin masrafıdır.

⁵⁹ Papazoğlu mahallesinde vefat etmiş, terekesi 18 Rebiülevvel 1031/31 Ocak 1622 tarihinde kabzedilmiştir (MAD, 15554: 8-9).

⁶⁰ Kocasına verilen meblağdır.

⁶¹ Kestel mahallesinde vefat etmiş, terekesi 2 Rebiülahir 1031/14 Şubat 1622'de kabzedilmiştir (MAD, 15554: 10).

⁶² Karısına verilen $\frac{1}{4}$ 'lük hissedir.

24 Arif Bilgin ve Fatih Bozkurt

Yusuf ⁶³	9400 ⁶⁴	290		200	500					10,54
Ümmühan i Hatun ⁶⁵	3592	90	70	70	120	50			-	11,14
Ali Ça- vuş ⁶⁶	6882	170	70	70	170	23	4000	1200	294 ⁶⁷	87,14
Mehmed Beğ ⁶⁸	10084	250	200	200	400	150				11,9
Bayezid Ağa, Tevâşi ⁶⁹	5252	130	100	100	200	40			800 ⁷⁰	26,08
Seyyid Mustafa bin Seyyid Mahmud 71	129536	200	160	170	2600	50			3000 ⁷²	4,77
Mehmed Beğ ⁷³	5350 ⁷⁴	130	120	120	240					11,4
Şeyhi Efendi, Reşid ka- dısı ⁷⁵	45191	1050	840	840	1600	200			10165 ⁷⁶	32,51

⁶³ Çırakçı mahallesinde vefat etmiş, terekesi 15 Rebiülahir 1031/27 Şubat 1622'de kabzedilmiştir (MAD, 15554: 10).

⁶⁴ Terekesinden sadece nakit kalmıştır.

⁶⁵ Cebecibaşı mahallesinde vefat etmiş, terekesi 21 Rebiülahir 1031/3 Şubat 1622 tarihinde kabzedilmiştir (MAD, 15554: 11).

⁶⁶ Sipahi oğlanlarından, Molla Gürani mahallesinde vefat etmiş, terekesi 22 Rebiülahir 1031/4 Şubat 1622'de kabzedilmiştir (MAD, 15554: 11-12).

⁶⁷ Karısına verilen $\frac{1}{4}$ 'lük hissedir.

⁶⁸ Sipahi oğlanlarından, Kefeli mahallesinde vefat etmiş, terekesi 8 Cumadelevvel 1031/21 Mart 1622'de kabzedilmiştir (MAD, 15554: 12-14).

⁶⁹ Molla Şerif mahallesinde vefat etmiş, terekesi 18 Cumadelevvel 1031/31 Mart 1622'de kabzedilmiştir (MAD, 15554: 14-15).

⁷⁰ Techiz ve tekfin masrafıdır.

⁷¹ Filibe sâkinlerinden, terekesi 22 Cumadelevvel 1031/4 Nisan 1622'de kabzedilmiştir (MAD, 15554: 15-16).

⁷² Techiz ve tekfin masrafıdır.

⁷³ Balçık sâkinlerinden, sefer sırasında vefat etmiş, terekesi 16 Cumadelevvel 1031/28 Nisan 1622'de kabzedilmiştir (MAD, 15554: 16).

⁷⁴ Erkek kölesinin satışından elde edilen meblağdır.

⁷⁵ Molla Hüseyin mahallesinde vefat etmiş, terekesi 23 Cumadelevvel 1031/5 Nisan 1622'de kabzedilmiştir (MAD, 15554: 17-18).

⁷⁶ Karısına verilen $\frac{1}{4}$ 'lük hissedir.

Bir Malî Gelir Kaynağı Olarak Vârissiz Ölenlerin... 25

Cebeciba şî Maktûl Mehmed Ağa ⁷⁷	55467	1150	880	880		150	23000	13502		71,33
Yusuf bin Abdullah, bevâb-i sultânî ⁷⁸	42100	1050	230	800	1200	12		31000	1952 ⁷⁹	86,09
Yusuf Beğ bin Abdul- lah ⁸⁰	23040	580	260	460	800	100		3000	2160 ⁸¹	31,95
Receb Efendi ibn Aynüddin ⁸²	44820	1120	440	880	1000	50	40000		333 ⁸³	97,77
Mehmed Beğ ibn Abdullah, Cündî ⁸⁴	8016	200	160	160	320	24			1300 ⁸⁵	27,01
Ahmed bin Mehmed ⁸⁶	10935	275	144	200	400	25				9,55

⁷⁷ Sultanın izniyle katledilmiş ve muhalefatı İstanbul has beytümâl emini Zâl Ağa ibn İbrahim tarafından kabzedilmiştir (MAD, 15338: 17).

⁷⁸ İstanbul'da Mercan Ağa mahallesinde vefat etmiştir. Tek vârisi karısı Hadice binti Abdullah olduğu için muhalefatının $\frac{1}{4}$ 'ü İstanbul has beytümâl emini Zâl Ağa ibn İbrahim tarafından Evâsıt-ı Rebiülevvel 1032/12-22 Ocak 1623 tarihinde kabzedilmiştir (MAD, 15338: 19).

⁷⁹ Karısına verilen $\frac{1}{4}$ 'lük hissedir.

⁸⁰ İstanbul'da, Langa mahallesinde vefat etmiştir. Varis-i marufu olmadığı için muhalefatı İstanbul has beytümâl emini Zâl Ağa ibn İbrahim tarafından Evâhir-i Rebiülevvel 1032/12-22 Ocak 1623 tarihinde kabzedilmiştir (MAD, 15338: 25).

⁸¹ Techiz ve tekfin masrafıdır.

⁸² Rumeli vilayetinde Burgos kasabasında vefat etmiştir. Karısının Ümmühani Hatun'dan başka varisi olmadığı için terekesinin $\frac{1}{4}$ 'ü İstanbul has beytümâl emini Zâl Ağa ibn İbrahim tarafından Evâyil-i Rebiülevvel 1032/2-12 Ocak 1623 tarihinde kabzedilmiştir (MAD, 15338: 27).

⁸³ Karısına verilen $\frac{1}{4}$ 'lük hissedir.

⁸⁴ İstanbul'da Hoca Paşa mahallesinde vefat etmiştir. Varisi olmadığı için muhalefatı İstanbul has beytümâl emini tarafından Evâyil-i Rebiülahir 1032/2-12 Ocak 1623 tarihinde kabzedilmiştir (MAD, 15338: 35).

⁸⁵ Techiz ve tekfin masrafıdır.

⁸⁶ İstanbul'da El-hâc Hasan-zâde mahallesinde vefat etmiştir. Vârisi olmadığı için muhalefatı İstanbul has beytümâl emini Zâl Ağa ibn İbrahim tarafından Evâyil-i Cumadelahire 1032/2-12 Nisan 1623 tarihinde kabzedilmiştir (MAD, 15338: 39).

26 Arif Bilgin ve Fatih Bozkurt

Kâtibe binti Ab- dullah ⁸⁷	5046	200	120 ⁸⁸					2621 ⁸⁹	58,28
Havva binti Ömer ⁹⁰	15049	375	80	300				600 ⁹¹	9
Sinan Bey, si- pahi oğ- lanı ⁹²	15142	375	120	300	600	20		1000 ⁹³	15,94
Musli Çe- lebi ⁹⁴	6000	150		120	240			300 ⁹⁵	13,5
Ahmed ibn Hü- seyin ⁹⁶	800				600				75
Hasan Beğ ⁹⁷	29705	750	580	580	1000	20	2000	6196 ⁹⁸	37,45
Yasemin Hatun ⁹⁹	17605	315	250	250	400	20	7300	4535 ¹⁰⁰	74,24
Sürtücü Ebubekir ¹⁰¹	193966	5000	60	1560	5000	10		1440 ¹⁰²	6,74

⁸⁷ Üsküdar'a bağlı İstavroz köyünde vefat etmiştir. Kocasını Ahmed bin Abdullah'tan başka varisi olmadığı için muhalefati beytülmal emini Zâl Ağa ibn İbrahim tarafından Evâsıt-ı Cumadelahire 1032/12-22 Nisan 1623 tarihinde listelenip satılmıştır (MAD, 15338: 47).

⁸⁸ Dellâliyye ve hammâliyye birlikte verilmiştir.

⁸⁹ Bu meblağın 2105 akçesi kocasına miras payı olarak, 100 akçesi kassâmiyye ve kâtibiyyeye, 80 akçesi kayak ücretine, 36 akçesi dükkân kirasına ve 300 akçesi de emin ücretine ödenmiştir.

⁹⁰ İstanbul'da Tabe Kadın mahallesinde ölmüştür. 21 N 1030/9 Ağustos 1621 itibariyle terekesi kaydedilmiştir (MAD, 15345: 1).

⁹¹ Techiz ve tekfin masrafıdır.

⁹² İstanbul'da Murad Paşa Mahallesi'nde vefat etmiş, terekesi 26 Ramazan 1030/14 Ağustos 1621'de kabzedilmiştir (MAD, 15345: 1-2).

⁹³ Techiz ve tekfin masrafıdır.

⁹⁴ Han-ı Peder'de (?) vefat etmiş ve Eylül 1621'de 6.000 akçelik parası (başka bir malı yok) han odabaşısından teslim alınmıştır (MAD, 15345: 2).

⁹⁵ Techiz ve tekfin masrafıdır.

⁹⁶ Piri Paşa odalarında vefat etmiş ve 10 Şevval 1030/28 Ağustos 1621'de nakit 20.000 akçesi teslim alınmıştır (MAD, 15345: 3).

⁹⁷ Derviş Mahallesi'nde vefat etmiş ve 12 Şevval 1030/30 Ağustos 1621'de mallarının sayımı yapılmıştır (MAD, 15345: 3).

⁹⁸ Karısının hissesidir. Vergiler ve mehir çıktıktan sonra kalan miktarın $\frac{1}{4}$ 'üne karşılık gelmektedir (MAD, 15345: 4).

⁹⁹ Hobyar Mahallesi'nde vefat etmiş, terekesi 18 Şevval 1030/5 Eylül 1621'de kabzedilmiştir.

¹⁰⁰ Kocasının hissesidir. Vergiler ve borç ödemeleri çıktıktan sonra kalan meblağın $\frac{1}{2}$ 'sine tekabül etmektedir.

¹⁰¹ Hobyar Mahallesi'nde vefat etmiş, terekesi 25 Şevval 1030/12 Eylül 1621'de kabzedilmiştir (MAD, 15345: 4).

Bir Malî Gelir Kaynağı Olarak Vârissiz Ölenlerin... 27

Nuh Ağa, mirahur-ı sabik ¹⁰³	653684	15700	12000	12000		200	140000	22600 0	1400 ¹⁰⁴	62,31
Feridun Hatun ¹⁰⁵	18566	460	360	360	600	40		6000		42,13
Gülistan Hatun ¹⁰⁶	13047	310	255	255	500	75				10,69
Süleyman Beğ, si- pahi oğ- lanı ¹⁰⁷	2785	70	55	55	120	10			600 ¹⁰⁸	32,66
Boncuk Hatun ¹⁰⁹	939	25	18	18		24				9,06
Şahin Beğ, si- pahi oğ- lanı ¹¹⁰	5756	165	110	110	240	60				11,87
Sürtücü Zülfi- kar ¹¹¹	30000	750			1200					6,50
Kurd, ce- beci ¹¹²	11748	280	236	236	480	15	2000			27,64

¹⁰² Techiz ve tekfin masrafıdır.

¹⁰³ Helvacı Mescidi Mahallesi'nde vefat etmiş ve terekesi Divan-ı Hümayun'dan çıkan ferman gereğince Muhasebe-i Evvel halifesi Hüseyin tarafından kabzedilip 15 Zilkade 1030/1 Ekim 1621 tarihinde satılmıştır (MAD, 15345: 5).

¹⁰⁴ Çiftlikte ödenen araba kirası ve harcırah masrafı.

¹⁰⁵ Uzun Yusuf Mahallesi'nde vefat etmiştir. Terekesi 2 Zilhicce 1030/18 Ekim 1621 tarihinde kabzedilmiştir (MAD, 15345: 9-10).

¹⁰⁶ Bayezid Ağa Mahallesi'nde vefat etmiş, terekesi 22 Zilhicce 1030/7 Kasım 1621 tarihinde kabzedilmiştir (MAD, 15345: 10-11).

¹⁰⁷ İshak Paşa Mahallesi'nde vefat etmiş, terekesi 27 Zilhicce 1030/12 Kasım 1621 tarihinde kabzedilmiştir (MAD, 15345: 11).

¹⁰⁸ Techiz ve tekfin masrafıdır.

¹⁰⁹ Sultan Hamam kurbunda vefat etmiş, terekesi 28 Zilhicce 1030/13 Kasım 1621 tarihinde kabzedilmiştir (MAD, 15345: 12).

¹¹⁰ Hamamı Mahallesi'nden olan bu zat seferde vefat etmiş, terekesi 5 Muharrem 1031/20 Kasım 1621'de kabzedilmiştir (MAD, 15345: 12-13).

¹¹¹ Kumkapı Mahallesi'nde vefat etmiş, terekesi (yalnızca 30.000 akçe nakit) 6 Muharrem 1031/21 Kasım 1621 tarihinde kabzedilmiştir (MAD, 15345: 12).

¹¹² Silivrikapı sâkinlerinden olup seferde vefat etmiş, terekesi 18 Muharrem 1031/3 Aralık 1621 tarihinde kabzedilmiştir (MAD, 15345: 13-14).

28 Arif Bilgin ve Fatih Bozkurt

Mehmed Beğ, sipahi oğlanı ¹¹³	21236	530	420	420	800		5000			33,77
Yusuf Çavuş, sağ gariblerden ¹¹⁴	589	15	10	10		5				6,80
Fatıma Hatun ¹¹⁵	17000	450	300	300	400					8,52
Ahmed Beğ ¹¹⁶	1950	50	35	35	40			540 ¹¹⁷		35,88
Benli Rafiye ¹¹⁸	9344	240	180	180	350	40				10,61

Tablo 2: 1621-1623 Yıllarına Ait İstanbul Hassa Beytümâl Eminliği Muhasebelerine Göre Vergi vb. Masrafların Toplam Tereke Gelirine Oranı (%)

İsim	Toplam Gelir	Resm-i Kas-sam	Dellâliye	Dîdebâniye	Müjdegâne	Hammalıye	Mehr-i Mü-eccel	Borç Ödeme-si	Diğer	Toplam
Nazenin Hatun	100	2,52	2,04	2,04	3,61				44,89	55,1
..... Ha-tun	100	2,50	1,68	1,91	2,38	0,21			45,66	54,34
Abdi Ce-be-ci	100	2,55	1,66	2,04	4,08	0,13			6,37	16,83
Abdünne-bi Efendi	100	1,93	1,75	1,75	3,09	0,26			5,66	14,44

¹¹³ Fettâh Dede Mahallesi sâkinlerinden olup seferde vefat etmiş, terekesi 20 Muharrem 1031/5 Aralık 1621 tarihinde kabzedilmiştir (MAD, 15345: 14).

¹¹⁴ Küçük Ayasofya Mahallesi'nden olup seferde vefat etmiş, terekesi 21 Muharrem 1031/6 Aralık 1621 tarihinde kabzedilmiştir (MAD, 15345: 14-15).

¹¹⁵ Hoca Dede Mahallesi sâkinlerinden olup Edirne'de ölmüş, terekesi (yalnızca 1 adet ev) 23 Muharrem 1031/8 Aralık 1621 tarihinde kabzedilmiştir (MAD, 15345: 15).

¹¹⁶ Diyarbakırlı olup İstanbul'da bir handa ölmüş, terekesi 25 Muharrem 1031/10 Aralık 1621 tarihinde kabzedilmiştir (MAD, 15345: 16).

¹¹⁷ Yalnızca teçhiz ve tekfin masrafıdır.

¹¹⁸ İzmit gemisinde, yolda ölmüş, terekesi 29 Muharrem 1031/14 Aralık 1621 tarihinde kabzedilmiştir (MAD, 15345: 16-17).

Bir Malî Gelir Kaynağı Olarak Vârissiz Ölenlerin... 29

	100	2,42	1,93	1,93	8,46	0,48			11,60	26,82
Ayişe Hatun	100	2,50	2	2	4	0,25			29,75	40,5
Rıdvan	100	2,59	1,99	1,99	3,45	2,59			21,84	34,45
Yusuf	100	3,09		2,13	5,32					10,54
Ümmühani Hatun	100	2,51	1,95	1,95	3,34	1,39				11,14
Ali Çavuş	100	2,47	1,02	1,02	2,47	0,33	58,12	17,44	4,27	87,14
Mehmed Beğ	100	2,48	1,98	1,98	3,97	1,49				11,9
Bayezid Ağa, Tevâşi	100	2,48	1,90	1,90	3,81	0,76			15,23	26,08
Seyyid Mustafa bin Seyyid Mahmud	100	0,15	0,12	0,13	2,01	0,04			2,32	4,77
Mehmed Beğ	100	2,43	2,24	2,24	4,49					11,4
Şeyhi Efendi, Reşid kadısı	100	2,32	1,86	1,86	3,54	0,44			22,49	32,51
Cebecibaşı Maktül Mehmed Ağa	100	2,07	1,59	1,59		0,27	41,47	24,34		71,33
Yusuf bin Abdullah, bevâb-ı sultânî	100	2,49	0,55	1,90	2,85	0,03		73,63	4,64	86,09
Yusuf Beğ bin Abdullah	100	2,52	1,13	2	3,47	0,43		13,02	9,38	31,95
Receb Efendi ibn Aynüddin	100	2,50	0,98	1,96	2,23	0,11	89,25		0,74	97,77
Mehmed Beğ ibn Abdullan, Cündî	100	2,50	2	2	3,99	0,30			16,22	27,01

30 Arif Bilgin ve Fatih Bozkurt

Ahmed bin Mehmed	100	2,51	1,32	1,83	3,66	0,23				9,55
Kâtibe binti Abdullah	100	3,96	2,38						51,94	58,28
Havva binti Ömer	100	2,49	0,53	1,99					3,99	9
Sinan Bey, sipahi oğlanı	100	2,48	0,79	1,98	3,96	0,13			6,60	15,94
Musli Çelebi	100	2,50		2	4				5	13,5
Ahmed ibn Hüseyin	100				75					75
Hasan Beğ	100	2,52	1,95	1,95	3,37	0,07	6,73		20,86	37,45
Yasemin Hatun	100	1,79	1,42	1,42	2,27	0,11		41,47	25,76	74,24
Sürücü Ebubekir	100	2,58	0,03	0,80	2,58	0,01			0,74	6,74
Nuh Ağa, mirahur-ı sabık	100	2,40	1,84	1,84		0,03	21,42	34,57	0,21	62,31
Feridun Hatun	100	2,48	1,94	1,94	3,23	0,22		32,32		42,13
Gülistan Hatun	100	2,38	1,95	1,95	3,83	0,58				10,69
Süleyman Beğ, sipahi oğlanı	100	2,51	1,97	1,97	4,31	0,36			21,54	32,66
Boncuk Hatun	100	2,66	1,92	1,92		2,56				9,06
Şahin Beğ, sipahi oğlanı	100	2,87	1,91	1,91	4,17	1,04				11,87
Sürücü Zülfikar	100	2,50			4					6,50

Bir Malî Gelir Kaynağı Olarak Vârissiz Ölenlerin... 31

Kurd, ce- beci	100	2,38	2,01	2,01	4,09	0,13	17,02			27,64
Mehmed Beğ, si- pahi ağ- lanı	100	2,50	1,98	1,98	3,77		23,54			33,77
Yusuf Çavuş, sağ garîblerd en	100	2,55	1,70	1,70		0,85				6,80
Fatıma Hatun	100	2,65	1,76	1,76	2,35					8,52
Ahmed Beğ	100	2,56	1,79	1,79	2,05				27,69	35,88
Benli Rafiye	100	2,57	1,93	1,93	3,75	0,43				10,61

GRAFİK: İSTANBUL HASSA BEYTÜLMAL MUKATASININ 1621 YILINA AİT DÖRT AYLIK TEREKE MASRAFLARININ DÖKÜMÜ
(KAYNAK: MAD 15345)

